

FATIK

34ste jaargang • oktober-november-december 2017 • nr. 156
Driemaandelijks uitgave
FATIK is een uitgave van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud

Editoriaal

3

- Heimwee naar Lejeune
Tom Daems

Artikel

4

- Participatie van niet-Belgische gedetineerden in Vlaamse en Brusselse gevangenissen: een helikopteroverzicht van acties en projecten
Dorien Brosens, Flore Croux, Stijn Vandevelde, Bart Claes & Liesbeth De Donder
- Hoe is het gesteld met de gezondheid van de gedetineerden in Vlaamse en Brusselse gevangenissen? Voorstelling van het onderzoeksrapport 'Gezondheidsprofiel Gedetineerden'
Annelies Jans, Dana Mariën, Veerle Vyncke & Ellen De Smet
- Wanneer is een gevangenis te klein? Enkele beschouwingen over mensenrechten en persoonlijke leefruimte naar aanleiding van het arrest Sylla en Nollomont t. België
Tom Daems

Uitgelezen

28

- Julie de Dardel. Exporter la prison américaine: le système carcéral colombien à l'ère du tournant punitif
Christophe Mincke
- Een (indringende?) inblik in het terugkeer- en verwijderingsbeleid door het Federale Migratiecentrum Myria
Lars Breuls

Ook dat nog

32

- Prijs voor Mensenrechten 2017
Marika Lefevre

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1
Bg FATIK PA3A9109
Afzendingadres: Liga voor Mensenrechten
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent
V.U.: Kati Verstrepen
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent

LIGA VOOR
MENSENRECHTEN

WWW.MENSENRECHTEN.BE

FATIK

Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
34ste jaargang
oktober-november-december 2017, nr. 156

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofdredactie: Luc Robert
Eindredactie: Lars Breuls
Redactie: Chris Hermans, Jürgen Millen, Neil Paterson, Tom Daems, Freya Vander Laenen

Abonnement op FATIK?
Surft naar fatik.mensenrechten.be
Of bel 09/223.07.38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Gebroeders De Smetstraat 75, 9000 Gent
tel: 09/223.07.38 – fax.: 09/223.08.48
e-mail: info@mensenrechten.be
website: www.mensenrechten.be

Redactionele samenwerking en disclaimer

FATIK, Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen strekt tot een zo volledig mogelijke berichtgeving over de evoluties op het vlak van strafbeleid en gevangeniswezen.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen rechtstreeks naar het redactiesecretariaat worden gestuurd. De redactie behoudt zich alle rechten voor de publicatie van ingezonden teksten, artikels, werken, advertenties ed. te weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de redactie en de uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen redactionele bijdragen.

Lidmaatschap Liga voor Mensenrechten en jaarabonnementen

Lid + abonnement op Tijdschrift voor Mensenrechten: 35 €
Lid + abonnement op Fatik, tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen: 40 €
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 70 €
Steunend lid + abonnement op beide tijdschriften: 96 €
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

rek.nr. BE34 0011 2701 3290

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van het lidmaatschap, een abonnement op de tijdschriften te bekomen.
Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

FATIK online

Je kan FATIK online raadplegen. De laatste vier nummers zijn enkel beschikbaar voor abonnees. Vraag een login via fatik@mensenrechten.be. Surf naar fatik.mensenrechten.be.

© Niets uit deze publicatie mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt FATIK gedrukt op kringlooppapier en zonder vluchtige Organische Stoffen door Druk in de Weer, Gent

Editoriaal

3

Heimwee naar Lejeune
Tom Daems

Artikel

4

Participatie van niet-Belgische gedetineerden in Vlaamse en Brusselse gevangenis: een helikopteroverzicht van acties en projecten
Dorien Brosens, Flore Croux, Stijn Vandevelde, Bart Claes & Liesbeth De Donder

Hoe is het gesteld met de gezondheid van de gedetineerden in Vlaamse en Brusselse gevangenis? Voorstelling van het onderzoeksrapport 'Gezondheidsprofiel Gedetineerden'
Annelies Jans, Dana Mariën, Veerle Vyncke & Ellen De Smet

Wanneer is een gevangenis te klein? Enkele beschouwingen over mensenrechten en persoonlijke leefruimte naar aanleiding van het arrest Sylla en Nollomont t. België
Tom Daems

Uitgelezen

28

Julie de Dardel. Exporter la prison américaine: le système carcéral colombien à l'ère du tournant punitif
Christophe Mincke

Een (indringende?) inblik in het terugkeer- en verwijderingsbeleid door het Federale Migratiecentrum Myria
Lars Breuls

Ook dat nog

32

Prijs voor Mensenrechten 2017
Marika Lefevre

Heimwee naar Lejeune

Jules Lejeune is al lang dood. De wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling die zijn naam draagt, is intussen ook al zo'n twee decennia begraven. Doorgaans wordt met weinig nostalgie teruggeblikt op die zogenaamde wet Lejeune. De procedure was weinig doorzichtig. De minister van Justitie wikte en beschikte. Gedetineerden hadden weinig in de pap te brokken. Artikel 5 luidde als volgt:

'La mise en liberté est ordonnée par le ministre de la justice, après avis du parquet qui a exercé les poursuites et du procureur général du ressort, ainsi que du directeur et de la commission administrative de l'établissement pénitentiaire. Elle est révoquée par le ministre de la justice, après avis du procureur du roi près le tribunal dans le ressort duquel le condamné se trouve et des autorités locales.'

Hoewel de wet van 1888 inhaakte op internationale ontwikkelingen rond vervroegde invrijheidstelling en nieuwe opvattingen van sociaal verweer, was ze toch ook de resultante van wat vandaag de dag ook wel 'steekvlampolitiek' wordt genoemd: de wet had wat weg van een crisisinterventie om enkele leiders van de arbeidersbeweging, die in de woelige jaren tachtig van de negentiende eeuw met harde hand werden berecht, sneller vervroegd in vrijheid te stellen om aldus verdere onlusten te voorkomen.

En toch kondigen we dit editoriaal aan met het woord 'heimwee' in de titel. Waarom? Met de nieuwe wet op de externe rechtspositie van 2006 zou er een nieuwe wind waaien: strafuitvoeringsrechters en multidisciplinaire strafuitvoeringsrechtbanken zouden het voortaan voor het zeggen hebben. Maar die wet is nog niet geheel in werking gesteld en werd reeds 24 keer aangepast. Luc Robert maakte in het vorige nummer van FATIK een stand van zaken op: hij had het over een 'juridische mikado', '... waarbij elke wijziging de fundamentele en onderliggende principes [dreigt] te raken.'²

Het *Justitieplan* (maart 2015) van minister van Justitie Koen Geens beloofde orde op zaken te stellen. Onder de titel 'nieuwe generationaliseerde tijdsvoorwaarden' wordt onder meer gepleit om komaf te maken met de oude breukdelen van een derde en twee derden en deze terug te voeren tot de helft van de straf. In *De sprong naar het recht voor morgen* (december 2016) wordt een nieuw 'Wetboek van strafuitvoering' aangekondigd.

Zo ver zijn we nog niet. Integendeel: op het moment van schrijven (begin december 2017) is wijziging nummer 25 bijna een feit.³ Hiermee wordt een zogenaamde beveiligingsperiode ingevoerd. Bij veroordelingen voor bepaalde misdrijven en waarbij het uitvoerbaar gedeelte van de straf meer dan drie jaar bedraagt en minder dan 30 jaar kan de rechter bepalen dat de voorwaardelijke invrijheidstelling pas kan worden toegekend nadat maximum twee derde van de straf werd ondergaan. Bij straffen van dertig jaar of meer kan de rechter bepalen dat voorwaardelijke invrijheidstelling mogelijk is nadat de veroordeelde meer dan 15 jaar tot maximum 25 jaar van die straf heeft uitgeboet.

Deze beveiligingsperiode komt er nadat de tijdsvoorwaarden voor de voorwaardelijke invrijheidstelling reeds eerder – met de wet van 17 maart 2013 die het licht zag in de nasleep van de commotie rond de voorwaardelijke invrijheidstelling van Michelle Martin – gevoelig werden aangescherpt.

De wet van 1888 heeft in het verleden terecht veel kritiek geogst, maar ze had wel het voordeel van de helderheid: de breuken van een derde en twee derden bij wettelijke herhaling, aangevuld met minima van 10 en 14 jaar bij de levenslange straf, waren duidelijk. Die helderheid, die aanvankelijk ook kenmerkend was voor de wet op de externe rechtspositie, lijkt zoekgeraakt door het almaar verder sleutelen aan de tijdsvoorwaarden.

De introductie van de beveiligingsperiode (die nota bene weinig van doen heeft met het verhogen van de veiligheid) gebeurt daarenboven voorafgaandelijk aan de grotere hervorming van het strafuitvoeringsrecht: hierdoor wordt de bestaande wet van 2006 opnieuw aangepast en het bestaande, complexe doolhof aan tijdsvoorwaarden blijft behouden. De wet van 17 mei 2006 wordt stilaan onleesbaar en onbegrijpelijk – en biedt voor een groep langgestraften almaar minder toekomstperspectief. Een juridisch mikado, inderdaad. Help, Lejeune?

Tom Daems*

* Hoofddocent criminologie Leuven Instituut voor Criminologie (LINC), KU Leuven.

2 L. ROBERT, 'Wanneer stabiliseert de (juridische) regeling van de strafuitvoering?', *Fatik*, 2017, afl. 155, 5.

3 Zie hierover T. DAEMS, 'Beveiligingsperiode heeft weinig van doen met veiligheid', *De Juristenkrant*, 2017, afl. 359, 11.

Participatie van niet-Belgische gedetineerden in Vlaamse en Brusselse gevangenissen

Een helikopteroverzicht van acties en projecten

Dorien Brosens^a, Flore Croux^{a,b}, Stijn Vandeveld^b,
Bart Claes^c & Liesbeth De Donder^a

Ongeveer 44% van de gedetineerden heeft een niet-Belgische nationaliteit. Onderzoek naar deze populatie blijft echter zeer beperkt. Besteedt men in gevangenissen aandacht aan participatie en inspraak van niet-Belgische gedetineerden of is het – net zoals in onderzoek – een vergeten groep?¹ Deze bijdrage schetst een “helikopteroverzicht” van de participatie- en inspraakmogelijkheden voor niet-Belgische gedetineerden o.b.v. 20 interviews met beleidscoördinatoren² en Vlaamse consultants in het kader van de aanpak van radicalisering³ die afgenomen zijn in het kader van het FIP2-project (Foreigners Involvement and Participation in Prison).⁴

Aandacht voor een groeiende populatie niet-Belgische en anderstalige gedetineerden

De populatie van gedetineerden met een niet-Belgische nationaliteit in de Belgische gevangenissen (en de daarmee gepaard gaande diversiteit aan gesproken talen en etnisch-culturele achtergronden) is sterk gegroeid de afgelopen jaren. In 1980 had 25% van de gedetineerdenpopulatie geen Belgische

nationaliteit,⁵ terwijl dit aantal is opgelopen tot 44% in 2016.⁶ Het aandeel buitenlandse gedetineerden verschilt sterk van land tot land. De cijfers in België liggen ver boven het Europese gemiddelde van 22.1%.⁷

Hoewel het aantal niet-Belgische gedetineerden gedurende de laatste decennia aanzienlijk gestegen is, weten we weinig over deze populatie.⁸ Internationaal onderzoek heeft aangetoond dat gedetineerden met een andere nationaliteit dan degene van het land waarin ze gedetineerd zijn – naast de “klassieke” pains of imprisonment⁹ die voor alle gedetineerden gelden – te maken krijgen met verschillende bijkomende moeilijkheden. Ze ervaren taalproblemen, moeilijkheden om contact te houden met hun familieleden en migratieproblemen.¹⁰ Het beschikbaar onderzoek naar deze populatie in Vlaanderen is beperkt, maar biedt toch een aantal interessante inzichten. De populatie niet-Belgische gedetineerden kwam voor het eerst onder de aandacht met het onderzoek ‘Buitenlanders in de Belgische gevangenissen: knelpunten en mogelijke oplossingen’ in 2004.¹¹ Daaruit blijkt dat, hoewel niet-Belgische gedetineerden in principe recht hebben op deelname aan hulp- en dienstverleningsactiviteiten, men in de praktijk vaak enkel focust op taalelementen of multiculturele insteken voor bijzondere vormen van hulp- en dienstverlening. Er zijn in

a Vakgroep Educatiewetenschappen, Vrije Universiteit Brussel

b Vakgroep Orthopedagogiek, Universiteit Gent

c Expertisecentrum Veiligheid, Avans Hogeschool

1 We erkennen dat onderzoek naar inspraak en participatie van niet-Belgische gedetineerden slechts een beperkt deel is van het inspraak- en participatie-verhaal. Ook andere groepen vallen immers vaak uit de boot (vb. nieuwkomers, oudere gedetineerden). Daarnaast zijn ook (nog) niet alle aspecten van de basiswet die rechtstreeks betrekking hebben op inspraak en participatie geïmplementeerd (vb. gedetineerdenoverlegorgaan, detentieplanning).

2 Zij zijn bevraagd omdat zij vanuit hun functie een vertegenwoordiger zijn van de verschillende Vlaamse diensten.

3 Voortaan consultants radicalisering.

4 Dit project wordt gefinancierd door het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (FWO).

5 S. Snacken, “Belgium” in A. van Kalmthout, F. Hofstee-van der Meulen en F. Dünkel (eds.), *Foreigners in European prisons*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2007, 129-156.

6 FOD Justitie, “Jaarverslag 2016, Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen”, 2017, teruggevonden op 06/09/2017 op https://justitie.belgium.be/sites/default/files/bat_ra_2016_nl_light_1.pdf.

7 M.F. Aebi, M.M. Tiago en C. Burkhardt, “Space I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Survey 2015”, 2016, teruggevonden op 23/06/2017 op http://wp.unil.ch/space/files/2017/04/SPACE_I_2015_FinalReport_161215_REV170425.pdf.

8 S. De Ridder en K. Beyens, “Incarcerated by numbers? Wat leren de cijfers ons over ‘vreemdelingen’ in de gevangenis?”, *Panopticon* 2012, 33, 305-324.

9 G. Sykes, *The society of Captives. A study of a maximum security prison*, Princeton, Princeton University Press, 1958.

10 M. Barnoux en J. Wood, “The specific needs of foreign national prisoners and the treat to their mental health from being imprisoned in a foreign country”, *Aggression and Violent Behavior* 2013, 240-246; H.S. Bhui, *Foreign national prisoners: Issues and debates*, London, Sage, 2009.

11 S. Snacken, J. Keulen en L. Winkelmanns, *Buitenlanders in de Belgische gevangenissen. Knelpunten en mogelijke oplossingen*, 2004, Brussel, Koning Boudewijnstichting.

gevangenen slechts een beperkt aantal taal- en alfabetiseringscursussen aanwezig, waardoor hiermee slechts een kleine groep anderstalige gedetineerden bereikt wordt. In sommige gevangenen worden ook multiculturele activiteiten georganiseerd (vb. Arabische muziekgroepen). Verder zijn er ook bibliotheken aanwezig met werken in verschillende talen.

Recenter kwamen voornamelijk niet-Belgische gedetineerden zonder verblijfsrecht onder de aandacht.¹² Cijfers uit 2013 tonen aan dat 59.3% van de niet-Belgische gedetineerden geen verblijfsrecht heeft waardoor ze o.b.v. de vreemdelingenwet het grondgebied zullen moeten verlaten.¹³ Deze verwijderingslogica heeft aan belang gewonnen binnen het penale beleid waardoor het belang van re-integratie en rehabilitatie naar de achtergrond verschuift.¹⁴ Daarnaast heeft onderzoek in de gevangenis van Antwerpen aangetoond dat niet-Belgische gedetineerden - en dan voornamelijk anderstalige gedetineerden - minder vaak deelnemen aan hulp- en dienstverleningsactiviteiten. Deze studie maakte duidelijk dat het hebben van een niet-Belgische nationaliteit en het niet beheersen van het Nederlands niet over één kam geschoren mogen worden. Het is niet omdat men een andere nationaliteit heeft, dat men geen Nederlands kan. Daarnaast kunnen ook niet alle Belgen Nederlands.¹⁵ Uit voorbereidende gesprekken met verschillende beleidscoördinatoren (Vlaamse gemeenschap) en de Centrale Psychosociale Dienst (DG EPI) blijkt dat er tot op de dag van vandaag eigenlijk niet geweten is welke initiatieven er in de verschillende gevangenen bestaan voor niet-Belgische gedetineerden.

Gedetineerden met een andere nationaliteit hebben recht op participatie en inspraak in de gevangenis

De European Prison Rules¹⁶ stellen dat alle gedetineerden dezelfde rechten hebben. De Raad van Europa erkent echter dat het voor gedetineerden die een andere nationaliteit hebben dan die van

het land waarin ze gedetineerd zijn, moeilijker is om van deze rechten te genieten. Daarom motiveert De Raad van Europa hun lidstaten expliciet om aandacht te besteden aan de groep 'buitenlandse gedetineerden'. Hierbij besteden ze ook aandacht aan hun participatie- en inspraakmogelijkheden. Om buitenlandse gedetineerden toegang te bieden tot een evenwichtig activiteitsaanbod (wat wij beschouwen als participatie en inspraak), dienen gevangenisautoriteiten specifieke maatregelen te nemen om drempels die buitenlandse gedetineerden ervaren te verminderen (art. 26.1). Buitenlandse gedetineerden hebben, net zoals nationale gedetineerden, o.a. recht op het verrichten van gevangenisarbeid, het volgen van beroepsopleidingen (art. 27.1), educatieve cursussen (art. 29.1), sport en recreatieve activiteiten (art. 28.1). Met betrekking tot de re-integratie is de situatie verschillend voor gedetineerden die recht hebben op verblijf en zij die uitgewezen worden. Voor personen die zullen re-integreren in het land waarin ze gedetineerd zijn, is het belangrijk dat ondersteuning geboden wordt door de instanties in dat land (art. 35.3). Indien gedetineerden uitgewezen worden, dient er contact gelegd te worden met het land waarnaar deze gedetineerde gestuurd wordt zodat deze onmiddellijk na zijn terugkeer ondersteund wordt en op die manier zijn re-integratie in de samenleving vereenvoudigd (art. 35.4).¹⁷

Nood aan een helikopteroverzicht

Zoals hierboven vermeld, heeft onderzoek aangetoond dat niet-Belgische gedetineerden minder deelnemen aan hulp- en dienstverleningsactiviteiten binnen de gevangenis¹⁸ en dat re-integratie en rehabilitatie van niet-Belgische gedetineerden zonder recht op verblijf naar de achtergrond verschuift.¹⁹ Niettemin hebben zij wel dezelfde rechten op inspraak en participatie binnen de gevangenis als Belgische gedetineerden. Om een idee te krijgen welke projecten en acties toegankelijk zijn voor niet-Belgische gedetineerden werden de beleidscoördinatoren van alle Vlaamse en Brusselse hulp- en dienstverlening telefonisch bevestigd (N=17), alsook de consultants radicalisering

12 L. Breuls, S. De Ridder en S. Bellemans, "Gedetineerden zonder verblijfsrecht: Repatriëren tegen (w)elke prijs?", *Justitie en Veiligheid* 2017, afl. 10, 1-16; M. Kox, S. De Ridder, A.-S. Vanhouche, M. Boone en K. Beyens, "Detentiebeleving van strafrechtelijk gedetineerden zonder verblijfsrecht", *Tijdschrift voor Criminologie* 2014, afl. 2, 31-47.

13 S. De Ridder, L. Breuls en C. Vanquekelberghe, "Buitenlandse gedetineerden (zonder verblijfsrecht) binnen de Belgische penitentiaire context" in K. Beyens en S. Snacken (eds.), *Straffen: Een penologisch perspectief*, Antwerpen, Maklu, 2017, 507-528.

14 S. De Ridder en L. Breuls, "De vervroegde invrijheidsstelling van buitenlandse gedetineerden zonder verblijfsrecht" in K. Beyens en S. Snacken (eds.), *Straffen: Een penologisch perspectief*, Antwerpen, Maklu, 2017, 703-718.

15 D. Brosens, L. De Donder en D. Verté, *Hulp- en dienstverlening gevangenis Antwerpen: Een onderzoek naar de noden en behoeften van gedetineerden*, 2013, Brussel, Digitale Drukkerij BZ-AFM; D. Brosens, L. De Donder, J. Mievis, F. Salhi en L. Van Roy, *Inspraak & participatie van gedetineerden in de gevangenis van Gent*, 2016, Brussel, Vrije Universiteit Brussel.

16 *European Prison Rules*, Council of Europe, 2006, teruggevonden op 27/10/2017 op <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae>.

17 *Recommendation CM/Rec(2012)12 of the Committee of Ministers to member States concerning foreign prisoners*, Council of Europe, 10 October 2012.

18 *Idem* 14.

19 *Idem* 13.

(N=2). Deze interviews vonden plaats in juni en juli 2017. Omwille van de unieke structuur in de Brusselse gevangenis, werd in september 2017 een aanvullend interview uitgevoerd met de coördinator van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (COCOM) (N=1). Het doel van deze interviews was om een antwoord te kunnen bieden op volgende onderzoeksvragen:

1. Welk aanbod is er voor niet-Belgische gedetineerden in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen?
2. Aan welke activiteiten kunnen niet-Belgische gedetineerden deelnemen?
3. Welke specifieke projecten bestaan er voor niet-Belgische gedetineerden die gerepatrieerd worden?
 - In welke mate is het aanbod toegankelijk voor niet-Belgische gedetineerden?
 - Hoe wordt het aanbod bekend gemaakt aan niet-Belgische gedetineerden?

Aangezien in verkennende gesprekken 'radicalisering' aan bod kwam, waarrond ook specifieke activiteiten worden georganiseerd voor zowel Belgische als niet-Belgische gedetineerden, besloten we hierover ook een onderzoeksvraag te stellen:

4. Welke deradicaliseringsinitiatieven lopen er in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen?

Tijdens de interviews werd een interviewschema gehanteerd dat op voorhand bezorgd werd aan de respondenten. Door hen op voorhand de interviewvragen te bezorgen, konden ze informatie inwinnen bij hun collega's. De vragen betroffen allerlei hulp- en dienstverleningsactiviteiten (vb. beroepsopleidingen, culturele activiteiten, educatieve cursussen, geestelijke gezondheidszorg, sport, trajectbegeleiding van het justitieel welzijnswerk) – welke de bevoegdheid zijn van de Vlaamse gemeenschap -, maar ook over het verrichten van gevangenisarbeid, het gedetineerdenoverleg, e.d. – welke onder de bevoegdheid van Justitie vallen. De interviews duurden tussen 25min en 1u19min.

Een kanttekening alvorens de resultaten te presenteren, is dat niet alle gevangenissen een hoog percentage niet-Belgische gedetineerden tellen. Er zijn immers grote verschillen tussen gevangenissen. In bepaalde gevangenissen (vb. Hoogstraten, Ruiselede) geldt bijvoorbeeld de vereiste dat men de Belgische nationaliteit moet hebben of recht op verblijf én

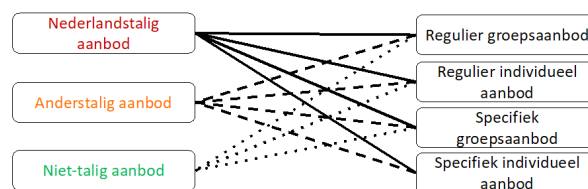
Nederlands moet spreken. Toen een beleidscoördinator vertelde over de taalvereiste tijdens het interview, haalde ze aan dat er eigenlijk geen open capaciteit beschikbaar is voor niet-Belgische gedetineerden. Gevangenissen met (een meer) gesloten regime worden gekenmerkt door een gevarieerde samenstelling inzake nationaliteiten en achtergronden. Volgende citaten tonen dit aan:

- *"Kortgeleden hebben ze een analyse gemaakt van de populatie. Daaruit is gebleken dat we ongeveer 35 verschillende nationaliteiten hebben op een populatie van 170 à 180 gedetineerden."* (Beleidscoördinator Leuven-Hulp²⁰)
- *"Er zijn heel veel buitenlanders in de gevangenissen van Antwerpen en dus heel veel verschillende taalgroepen."* (Beleidscoördinator Antwerpen)
- *"We hebben 20 verschillende nationaliteiten op 100 gedetineerden."* (Beleidscoördinator Ieper)

Welk aanbod is er voor niet-Belgische gedetineerden in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen?

Door bijna alle beleidscoördinatoren wordt gesteld dat niet-Belgische gedetineerden in principe niet uitgesloten worden van het regulier activiteitenaanbod. In de praktijk blijkt het echter niet altijd evident te zijn dit te realiseren en wordt er een onderscheid gemaakt tussen Nederlandstalige, anderstalige en niet-talige activiteiten. Daarnaast bestaat er ook een regulier groepsaanbod, regulier individueel aanbod, specifiek groepsaanbod en een specifiek individueel aanbod voor niet-Belgische/anderstalige gedetineerden (zie figuur 1). Hierna wordt kort stilgestaan bij de verschillende combinaties. De activiteiten die vermeld worden zijn niet-exhaustief maar eerder illustratief.

Figuur 1. Verschillende types in het aanbod

²⁰ Niet bij alle citaten in het artikel wordt vermeld welke respondent dit juist aangehaald heeft. In overleg met de respondenten is bepaald waar anonimiteit al dan niet gewaarborgd diende te blijven.

Nederlandstalig aanbod

Een deel van het **regulier groeps – en individueel aanbod** in de gevangenissen is in principe *uitsluitend Nederlandstalig*. Niet-Belgische gedetineerden die géén Nederlands spreken, kunnen dus ook niet deelnemen, al wordt dit soms wel mogelijk gemaakt. Voorbeelden van het groepsaanbod zijn de cursussen ‘moeder/vader zijn in de gevangenis’, ‘slachtoffer in beeld’ en ‘werken aan frustraties’. Ook inspraakmogelijkheden zijn vaak louter gericht op Nederlandstaligen. Bijvoorbeeld, een minderheid van de gevangenissen biedt de mogelijkheid aan gedetineerden om activiteiten te organiseren (vb. Activiteitenteam in Ruiselede, Kerngroep in Hoogstraten); verder loopt er een participatief project op de drugsvrije afdeling van de gevangenis van Hasselt en in een aantal andere gevangenissen kunnen gedetineerden deelnemen aan overlegstructuren met professionelen (vb. over communicatie, cultuur, sport). Bij het individueel aanbod gaat het bijvoorbeeld over gesprekken met trajectbegeleiders van het Justitieel Welzijnswerk (JWW) en therapeuten van Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG).

De beleidscoördinatoren geven aan dat gedetineerden die hieraan willen participeren in principe Nederlands moeten kunnen spreken. Een deel van het Nederlandstalig aanbod wordt echter toegankelijk gemaakt door te vertalen. Meestal worden zaken *vertaald*, door personeel,²¹ medege-detineerden of tolken. Zo heeft een penitentiair assistent de vergadering van het gedetineerdenoverleg synchroon vertaald voor een Franstalige gedetineerde in de gevangenis van Ieper. Een ander voorbeeld: Hulpverleners spreken (soms/geregeld) andere talen tijdens gesprekken met cliënten. Verschillende beleidscoördinatoren halen aan dat trajectbegeleiders van JWW gesprekken voeren in het Engels en Frans en in bepaalde gevangenissen ook in het Spaans en Italiaans. Er wordt wel aangegeven dat het zeker voor het aanbod van de Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG) waarbij diepgaande therapeutische gesprekken gevoerd worden, erg moeilijk is als er een andere dan iemands moedertaal gebruikt moet worden. Niettemin probeert men dit wel in een aantal gevangenissen, maar veel is afhankelijk van de talen die de medewerkers van het CGG spreken. Recent is er daarbij eenmalig gebruik gemaakt van tolken:

“We hebben hier een aantal Franstaligen zitten. Er was iemand bij die dringend nood had aan een ondersteuning. Daar hebben we nu voor het eerst geprobeerd om met een tolk te werken. Dat is echt een tolk die meekomt naar de

gevangenis. Er zijn nu - geloof ik - een drietal gesprekken geweest en dat lijkt toch wel te gaan. Die tolk is op voorhand goed voorbereid hé. Dat is de eerste keer dat dat gebeurt. En voor zover ik begrepen heb van de coördinator van het Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg is dat zelfs de eerste keer in Vlaanderen dat in de gevangenis een psycholoog van het CGG met behulp van een tolk een gesprek voert.”

Trajectbegeleiders van het Justitieel Welzijnswerk maken dan weer regelmatig gebruik van telefonische tolken tijdens individuele gesprekken met gedetineerden. Niet alle beleidscoördinatoren zijn hierover geheel positief. Ze vinden het goed dat het bestaat, maar het is niet altijd ‘evident’ in de praktijk aangezien je een telefoon nodig hebt (wat in de gevangeniscontext niet altijd het geval is) en je de tolk op voorhand moet aanvragen. In gevangenissen met weinig niet-Belgische of anderstalige gedetineerden wordt slechts sporadisch gebruik gemaakt van deze telefonische tolken.

Tenslotte worden ook medege-detineerden ingezet als ‘tolk’. Verschillende gevangenissen hebben bijvoorbeeld een gedetineerdenoverlegorgaan. In principe kan iedereen zich kandidaat stellen voor het gedetineerdenoverleg. Nederlands beheersen is hierbij geen vereiste. Niettemin blijkt het in de praktijk moeilijk werkbaar te zijn wanneer een anderstalige gedetineerde verkozen/geselecteerd wordt en deelneemt aan het overlegorgaan. Een minderheid van de gevangenissen gaan dit echter niet uit de weg en zoeken naar oplossingen. In de gevangenissen van Beveren, Brugge en Dendermonde vertaalde een medege-detineerde reeds tijdens vergaderingen van het overlegorgaan. In de gevangenis van Mechelen staat het gedetineerdenoverleg open voor anderstaligen en doen ze een oproep in het Nederlands, Engels en Frans. In sommige gevangenissen worden gedetineerden ook ingezet als tolken tijdens individuele gesprekken met de trajectbegeleiders van JWW. In de gevangenis van Antwerpen gebeurt dit bijvoorbeeld regelmatig. Een aantal beleidscoördinatoren geven de bedenking mee dat het inzetten van medege-detineerden tijdens deze gesprekken niet altijd evident is aangezien de gesprekken vaak gaan over persoonlijke of vertrouwelijke zaken.

Naast vertalen, zorgt ook het *gebruik van beelden* ervoor dat groepsactiviteiten toegankelijk(er) kunnen zijn voor anderstaligen. Zo heeft men in de gevangenis van Brugge de vragen voor een quiz kort en simpel gehouden en de meerkeuze-antwoorden voorzien van afbeeldingen.

21 Met personeel bedoelen we iedereen die in de gevangenis werkt, ongeacht of dat voor Justitie of de Vlaamse gemeenschap is.

In het merendeel van de gevangenissen is er ook een **Nederlandstalig specifiek groepsaanbod** voor niet-Belgische/anderstalige gedetineerden. Dit aanbod bestaat uit taalcursussen om Nederlands te leren. Verschillende gevangenissen bieden cursussen Nederlands als tweede taal (NT2) aan. In sommige gevangenissen is dit omgevormd tot een cursus 'Nederlands op de gevangenisvloer' waarbij de werking van de gevangenis duidelijk gemaakt wordt aan anderstalige gedetineerden en waarbij men specifiek jargon meekrijgt (vb. wandeling, rapportbriefjes, kantine lijst). In de gevangenis van Merksplas heeft men vorig schooljaar voor het eerst geëxperimenteerd met een cursus 'al sportend Nederlands leren'. Deze cursus is een combinatie van Nederlandse les vanuit de Basiseducatie met het gebruik van wat men heeft geleerd tijdens de sportlessen.

Tot slot is er ook een **Nederlandstalig specifiek individueel aanbod**. Verschillende gevangenisbibliotheken hebben een taal- of infopunt. Dit punt bevat o.a. taalwoordenboeken, eenvoudige Nederlandstalige boeken en luisterboeken met hoofdtelefoons.

Anderstalig aanbod

Het activiteitsaanbod in de gevangenissen is echter niet uitsluitend Nederlandstalig. Indien er **anderstalige groepsactiviteiten** voorzien worden, zijn dit vaak culturele activiteiten. Zo organiseren een aantal gevangenissen het MOOOV-filmfestival, wat eveneens buiten de gevangensmuren plaatsvindt. Een aantal anderstalige films (vb. in het Arabisch, Frans, Spaans) worden vertoond en achteraf besproken gedetineerden de films. Nadien vindt meestal ook een nabespreking plaats waarin een mix van talen gesproken wordt.

Een tweede voorbeeld is het zangatelier in de gevangenis van Leuven-Hulp waarin men Gregoriaanse zangen heeft geïntroduceerd. Gregoriaans is een taal die niemand in de gevangenis beheerst, waardoor het even toegankelijk is voor iedereen. Een derde voorbeeld betreft lezingen. In de gevangenis van Beveren geeft men soms lezingen in het Nederlands, maar wordt dit ondersteund door Arabische liederen: *"Bijvoorbeeld de ene lezing (cfr. 'Op reis naar Marokko') is in het Nederlands en het Arabisch gegeven omdat we daar ook een aantal Arabisch-sprekenden wilden bereiken. In ons Suikerfeest doen we dat ook. Dus dan hebben we een groep die Arabische liederen zingt en dan wordt daar ook nog een stuk verteld. Dat is niet alleen in het Nederlands maar ook in het Arabisch."* Er wordt ook toegelaten dat medegedetineerden voor elkaar tolken.

M.b.t. het **anderstalig individueel aanbod** hebben anderstalige gedetineerden de mogelijkheden materialen te ontlenen uit de bibliotheek. In

sommige gevangenissen is er een uitgebreid aanbod anderstalige boeken in allerlei talen, terwijl dit in andere gevangenissen eerder beperkt is. De samenwerking met de lokale bibliotheek maakt het eenvoudiger om anderstalige werken beschikbaar te stellen voor gedetineerden. Niettemin botst men op barrières. Gevangenissen worden geconfronteerd met een grote diversiteit aan talen en dan is het vaak een efficiëntieoverweging om bepaalde boeken/talen te voorzien en andere niet. De bibliotheken stellen niet alleen boeken ter beschikking, maar ook CD's en DVD's. Deze zijn minder taalgevoelig. DVD's, bijvoorbeeld, bevatten vaak ondertitels in meerdere talen en zijn dikwijls ook in diverse talen ingesproken.

Daarnaast worden alle gedetineerden - en dus ook niet-Belgische/anderstalige gedetineerden - volgens de geïnterviewden - in een aantal gevangenissen proactief onthaald door de trajectbegeleiders van het Justitieel Welzijnswerk (JWW). Ook JWW in de gevangenis van Dendermonde heeft gedurende een bepaalde tijd anderstalige gedetineerden zelf benaderd. Er werd besloten dit face-to-face proactief onthaal stop te zetten aangezien vele gedetineerden niet door JWW geholpen konden worden. Het waren, volgens de betrokken beleidscoördinator, eerder kortdurende trajecten waarin men enkel wat praktische zaken kon regelen voor de persoon in kwestie.

Naast het regulier aanbod, is er ook een anderstalig specifiek groepsaanbod. In samenwerking met EVA Inburgering en Integratie organiseert de gevangenis van Leuven-Hulp één keer per jaar (mogelijks wordt dit uitgebreid naar twee keer) de module maatschappijoriëntatie binnen de gevangensmuren. Deze module maakt deel uit van het inburgeringstraject. Tijdens zes thema-avonden wordt stilgestaan bij verschillende thema's (vb. het onderwijssysteem van België, werk zoeken, sociale zekerheid, mobiliteit). De thema-avonden vinden plaats in het Engels en/of Frans. Het inburgeringstraject is vooral gericht op niet-Belgische gedetineerden, maar in tegenstelling tot buiten de gevangensmuren mogen ook Belgen deelnemen. De lesgevers houden eerst een individueel intakegesprek met elke deelnemer waardoor ze een beeld krijgen van de verwachtingen en specifieke vragen die de deelnemers hebben. Na de lessen volgt nog een individueel evaluatiegesprek. Ook de beleidscoördinator van de gevangenis van Mechelen overweegt deze module te implementeren.

Een ander **specifiek individueel anderstalig aanbod** betreft het volgen van onderwijscursussen uit het thuisland. Zo namen de gevangenissen van Antwerpen, Beveren, Brugge, Brussel en Merksplas deel aan het Europese FORINER-project. D.m.v. dit proefproject kunnen niet-Belgische gedetineerden een

curcus volgen vanuit hun thuisland, in hun eigen taal. De beleidscoördinator uit Turnhout haalde aan dat er reeds voor dit Europees project een samenwerking was met de Nederlandse organisatie 'Educatie Achter Buitenlandse Tralies [EABT]'. Deze organisatie biedt gedetineerden met de Nederlandse nationaliteit of zij die recht hebben op verblijf in Nederland, cursussen aan. De cursussen die aangeboden worden door EABT zijn Nederlandstalig, maar door het FORINER-project hebben ook een aantal Roemeense gedetineerden een cursus uit Roemenië kunnen volgen, een Duitser een cursus uit Duitsland, een Engelsman uit Engeland, enz.

Niet-talig aanbod

Als laatste zijn er ook niet-talige activiteiten. Het **niet-talig regulier groepsaanbod** bestaat voornamelijk uit sportactiviteiten. Alle beleidscoördinatoren halen aan dat er voor de sportactiviteiten geen taalbarrière bestaat: *"Buitenlandse gedetineerden kunnen aan alle sporten deelnemen. Dat is het voordeel van sport. Dat is heel toegankelijk voor buitenlanders omdat taal daar niet meteen een barrière is."*

Andere voorbeelden van niet-talige groepsactiviteiten zijn ontspanningsactiviteiten zoals optredens en een barbecue. Verder halen een aantal beleidscoördinatoren aan dat er soms een markt/workshopweek/festival georganiseerd wordt waarbij men activiteiten organiseert rond muziek, koken, sport, e.d. Een voorbeeld hiervan is de multiculturele week in de gevangenis van Ieper. Gedurende de hele week organiseert men er sportieve en culturele activiteiten. Elke dag wordt één continent in de kijker gezet en past men de activiteiten aan (vb. workshops djembé, beatboxen). Voorbeelden van workshops die georganiseerd worden in andere gevangenissen zijn figuurtekenen, Chinese kaligrafie en lachyoga.

Daarnaast is er ook een **niet-talig regulier individueel aanbod**. Zo kunnen anderstalige gedetineerden werken in de gevangenis. In de werkhuizen waar eerder routinematig stukwerk verricht wordt, is Nederlands kunnen spreken geen vereiste. Gezien het om eenvoudig werk gaat, kan het snel en door visuele instructies aangeleerd worden. Voor vertrouwensfuncties (vb. werken in de bezoekerzaal, op de secties, bureaus kuisen, fatiks voor hulp- en dienstverlening) zijn er lokale verschillen. In sommige gevangenissen zijn het enkel Nederlandstalige gedetineerden die deze functies (mogen) vervullen, terwijl in andere gevangenissen ook anderstaligen dit werk verrichten.

Verder halen een aantal beleidscoördinatoren aan dat er in hun gevangenis wordt gedacht aan ontspanning op cel, voornamelijk tijdens periodes waarin er geen of minder activiteiten georganiseerd worden. Zo is er een aanbod waarbij gedetineerden die verblijven in

de gevangenis van Dendermonde tijdens de zomer sudoku's, tekenoefeningen en fitnessoefeningen kunnen aanvragen. In de gevangenis van Brugge wordt er één keer per maand een brain-train-krantje bedeed met daarin bijvoorbeeld een woordzoeker, sudoku en een doolhof.

Andere **specifieke groepsprojecten** spelen in op de culturele achtergrond van gedetineerden. Zo richten een aantal gevangenissen een Suikerfeest in om het einde van de Ramadanperiode te vieren. In de gevangenis van Merksplas werd recent ook Backgammon georganiseerd nadat ze van een Turkse gedetineerde hadden gehoord dat hiervoor interesse was. Turkse gedetineerden werden uitgenodigd voor deze activiteit en tijdens de pauze werden Turkse versnaperingen aangeboden.

De situatie in Brussel

Omwille van de complexe institutionele situatie in de Brusselse gevangenis wordt dit apart besproken. De Brusselse gevangenis spreidt zich uit over 3 sites: Berkendaal, Sint-Gillis en Vorst. Naast de Vlaamse gemeenschap zijn ook de Franse gemeenschap en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (COCOM) hier aanwezig, ieder met een eigen activiteiten- en hulpverleningsaanbod. Enerzijds is er een Nederlandstalig individueel en groepsaanbod, anderzijds een Franstalig. Afhankelijk van de taal die een gedetineerde spreekt, komt hij terecht bij het Nederlands dan wel Franstalig aanbod. Indien een gedetineerde beide talen beheerst, is er voor deze persoon dus een groter aanbod. Daarnaast is er ook een anderstalig aanbod: een COCOM-onthaalbrochure in vier talen (Frans, Nederlands, Engels en Spaans), meertalige psychologen (Engels, Spaans of Italiaans) en Engelstalige groepsgesprekken door het Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg.

De verschillende gemeenschappen overleggen regelmatig om overlap in hun aanbod te voorkomen. In Sint-Gillis wordt de bibliotheek bijvoorbeeld ingericht door de Vlaamse gemeenschap, terwijl de Franse gemeenschap hiervoor verantwoordelijk is in de gevangenis van Vorst. Verder probeert men op alle sites in te zetten op een meertalige bibliotheekcollectie.

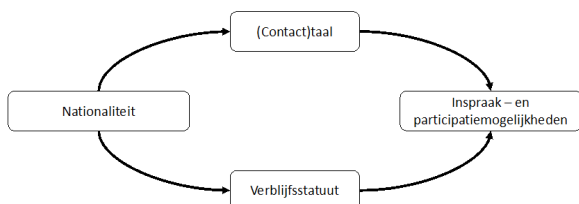
Daarnaast is er ook een aanbod dat zich specifiek richt op gedetineerden van buitenlandse herkomst. Vzw Sociale Actie Brussel biedt culturele, materiële, morele, sociale en psychologische bijstand aan deze gedetineerden. Zo helpen zij de betrokken gedetineerden in het leggen van contacten met o.a. een advocaat, ACTIRIS, de gemeente, mutualiteit en vormingscentra. Ze ondersteunen deze gedetineerden ook bij hun vrijlating. Daarnaast biedt de Brusselse gevangenis een vrijlatingskit voor gedetineerden met

weinig financiële middelen. Gedetineerden zonder opvangnet hebben hier recht op. Tijdens de interviews werd aangegeven dat gedetineerden met een niet-Belgische nationaliteit hiervoor vaak in aanmerking komen.

In welke mate is het aanbod toegankelijk voor niet-Belgische gedetineerden?

Hierboven hebben we een illustratief overzicht geschetst van de verschillende vormen van aanbod voor niet-Belgische gedetineerden. Meerdere beleidscoördinatoren benadrukken dat in principe niemand uitgesloten wordt van dit aanbod, maar dat men in de praktijk op moeilijkheden botst om niet-Belgische gedetineerden te betrekken. Daarbij wijzen de beleidscoördinatoren op het feit dat het niet zozeer de nationaliteit is die bepalend is voor iemands kansen om te kunnen participeren binnen de gevangensmuren. De (contact)taal en iemands verblijfsstatuut zijn doorslaggevend (zie figuur 2). Eerst staan we stil bij het aspect taal, vervolgens bij het verblijfsstatuut.

Figuur 2. Niet nationaliteit maar taal en verblijfsstatuut bepalen iemands participatie- en inspraakmogelijkheden

Het belang van taal

De beleidscoördinatoren stellen dat de taal die een gedetineerde spreekt bepalender is voor zijn/haar inspraak- en participatiemogelijkheden dan nationaliteit. Het hebben van een andere nationaliteit en anderstaligheid zijn geen synoniemen voor elkaar: *"Buitenlanders en taal zijn twee aparte dingen. Soms valt het samen, maar soms ook niet. We hebben Walen, dat zijn geen buitenlanders maar ze spreken ons Nederlands niet dus ze kunnen ook niet altijd deelnemen."*

Er zijn verschillende mogelijkheden om aan **taaldetectie** te doen in gevangensmuren en te achterhalen welke taal iemand spreekt. De taal die iemand spreekt, wordt momenteel geregistreerd in de SIDIS-Suite databank. Verschillende respondenten halen aan dat er voorzichtig omgesprongen moet

worden met deze informatie. Veel is afhankelijk van de persoon die de informatie registreert. Soms wordt er bij taal 'Nederlands' ingevuld wanneer een gedetineerde een aantal woorden spreekt, terwijl andere personen pas registreren dat iemand de Nederlandse taal machtig is wanneer hij/zij met de gedetineerde een gesprek kan voeren. Om een correctere weergave te krijgen van de talen die gedetineerden spreken/schrijven/kunnen lezen, hebben de gevangensmuren van Wortel en Hasselt in het verleden een taalscan gedaan in samenwerking met o.a. het Huis van het Nederlands. Deze taalscan bood hen inzicht in de talen die frequent aanwezig zijn binnen de gevangenis, waardoor het taalbeleid hierop kan worden afgestemd. Zo heeft de taalscan in de gevangenis van Wortel geleid tot een vereenvoudiging/uniformering van de rapportbriefjes en worden deze voortaan voorzien van pictogrammen. Daarnaast heeft men ook 'Nederlands op de gevangenisvloer' ingericht. Er is ook aanbevolen om een werkgroep taalbeleid op te starten, een taalbeleidscoördinator aan te stellen en een taalbeleidsplan op te stellen. Deze aanbevelingen werden echter niet omgezet in de praktijk. Uit de taalscan in Hasselt is gebleken dat men 85% van de gedetineerden bereikte met Nederlands, op basis waarvan beslist werd het taalbeleid niet aan te passen. De betrokken beleidscoördinator heeft echter het gevoel dat taal een variërend gegeven is en dat er momenteel meer anderstalige gedetineerden verblijven. Hierdoor overwegen ze om opnieuw een taalscan te organiseren. In de gevangenis van Leuven-Hulp wordt de bibliotheek gebruikt als middel om te registreren welke taal iemand spreekt/begrijpt. Alle gedetineerden die naar de bibliotheek komen, worden gekoppeld aan een contacttaal. Daarna verloopt de meeste communicatie naar deze gedetineerde toe in die taal (vb. bevestiging van inschrijving voor een activiteit, het weekprogramma).

Naast het detecteren van de taal, hanteren professionelen die werkzaam zijn in de gevangenis (vb. activiteitenaanbieders, gevangenisdirectie, penitentiair bewakingsassistenten) **verschillende strategieën om met taalbarrières om te gaan**. Professionelen vertalen zaken officieel. Hoe maakt men het activiteitenaanbod bekend aan niet-Belgische gedetineerden) of officieus (men weet niet altijd wat men mag vertalen, vaak hangt het af van de goodwill van professionelen of zaken vertaald worden of niet). Daarnaast werkt men met (telefonische) tolken en gedetineerden die zaken informeel voor elkaar vertalen. Een andere strategie die ook reeds in dit artikel aan bod kwam is het inzetten op een specifiek aanbod voor niet-Belgische/ anderstalige gedetineerden en het voorzien van een niet-talig aanbod. Tot slot probeert men in bepaalde gevangensmuren de communicatie tussen gedetineerden en penitentiaire bewakingsassistenten te versterken. In de gevangenis van Dendermonde

werd door een werkgroep van penitentiaire beambten een aanwijsboekje gemaakt o.b.v. pictogrammen. Dit boekje zouden beambten kunnen gebruiken om te communiceren met anderstalige gedetineerden. Het gebruik van dit boekje is echter niet uitgerold in de praktijk omwille van weerstand bij een aantal personeelsleden.

Het belang van verblijfsstatus

"Het verblijfsrecht is doorslaggevend. De nationaliteit of de taal speelt niet echt, wel het verblijfsrecht. Je kan een vreemde nationaliteit hebben, maar wel verblijfsrecht en dan kan je perfect ingeschreven worden voor een sociale woning en alles wat daarbij komt kijken. Indien er verblijfsrecht is, kan er ook gezocht worden naar een uitkering bijvoorbeeld. Reclassering omvat eigenlijk 3 zaken: een woonst, een tijdsbesteding (bij voorkeur werk) en een inkomen."

Niet alleen de taal die een gedetineerde spreekt, maar ook zijn verblijfsrecht heeft gevolgen voor de participatiemogelijkheden aan aanbod dat gelinkt is met re-integratie. Onder niet-Belgische gedetineerden zijn er enerzijds gedetineerden die **verblijfsrecht** hebben en anderzijds gedetineerden die geen recht hebben op verblijf. Voor **gedetineerden zonder recht op verblijf** is het zeer moeilijk om te werken rond reclassering. Bijna alle beleidscoördinatoren halen aan dat er geen specifieke programma's zijn om deze gedetineerden te ondersteunen. Bovendien heeft onderzoek aangetoond dat niet-Belgische gedetineerden vaak uitgesloten worden van strafmodaliteiten die re-integratie ondersteunen (vb. uitgaansvergunningen, penitentiaal verlof, beperkte detentie, elektronisch toezicht).²² De beleidscoördinator van Merksplas haalt wel het Special Needs Programma van de Dienst Vreemdelingenzaken aan. Dit programma is gericht op het ondersteunen van kwetsbare personen – vaak geïnterneerden – tijdens verblijf, repatriëring en eventueel ook na aankomst in het land waarnaar men gerepatriëerd wordt. D.m.v. dit programma probeert men een re-integratietraject uit te werken in het land van oorsprong tot maximaal één jaar na terugkeer. Voor de meerderheid van de gedetineerden die gerepatriëerd worden bestaat deze ondersteuning echter niet. Wanneer personen rechtstreeks vanuit de gevangenis gerepatriëerd worden, worden ze eerst overgebracht naar de gevangenissen van Berkendaal, Leuven-Hulp of Sint-Gillis. De beleidscoördinator van Leuven-Hulp haalt aan dat er 600 à 700 'repats' per jaar passeren in de gevangenis van Leuven-Hulp. Zij blijven slechts een aantal dagen en worden niet voorbereid op hun re-integratie. Er is evenwel op basis van een

populatieschets beslist verder na te denken over hoe met deze doelgroep om te gaan in de toekomst:

"Dat wil niet zeggen dat we daar grote programma's of dergelijke aan gaan verbinden. Dat zou ook kunnen zijn dat wij zeggen: we willen gewoon dat die mensen naar huis kunnen bellen en alles regelen op het thuisfront. Meer kunnen we niet doen. Dat zou ook het resultaat kunnen zijn. Maar het is wel de bedoeling dat we er eens over gaan nadenken van wat we kunnen betekenen voor die doelgroep."

Daarnaast zijn er ook nog gedetineerden die wachten op een beslissing van de Dienst Vreemdelingenzaken i.v.m. hun statuut, waardoor ze nog in een **onzekere situatie** verkeren. In het verleden werden in de gevangenis van Wortel groepssessies georganiseerd voor deze mensen. De sessies werden georganiseerd door Justitieel Welzijnswerk (JWW) in samenwerking met De Acht vzw (het Antwerps Minderhedencentrum). Tijdens deze groeps gesprekken liet men mensen stilstaan bij de consequenties van de verschillende opties en zocht men naar mogelijke oplossingen. Momenteel vinden er geen groeps gesprekken meer plaats, maar de trajectbegeleiders van JWW hebben nu wel handvaten die ze kunnen gebruiken tijdens individuele gesprekken met gedetineerden. Ook andere beleidscoördinatoren halen aan dat trajectbegeleiders van het JWW vragen krijgen rond verblijfsrecht, voorbereiding van repatriëring, culturele verschillen, e.d. Nationaliteit en/of verblijfsstatuut zijn ook relevant voor de VDAB. Een trajectbegeleiding van de VDAB kan immers alleen opgestart worden wanneer iemand de Belgische nationaliteit of recht op verblijf heeft.

Hoe maakt men het activiteitenaanbod bekend aan niet-Belgische gedetineerden?

"Ik denk dat heel veel acties die iets gemakkelijker maken voor anderstaligen, dat die het ook gemakkelijker maken voor een ruimere groep van gedetineerden. Omdat je toch wel met heel wat laaggeschoolden zit en mensen die mentaal niet altijd even sterk zijn. Dus ik denk dat het ook voor die doelgroep, maar ook voor andere doelgroepen, een meerwaarde is dat materiaal uniformer is en ook toegankelijk op vlak van taal."

De beleidscoördinatoren zijn zich ervan bewust dat het belangrijk is gedetineerden te informeren over het activiteitenaanbod. Hiervoor worden zowel schriftelijke als mondelinge communicatiekanalen gebruikt. Als

²² S. De Ridder, *Foreign nationals facing expulsion. The percolation of migration law enforcement in sentence implementation decision-making on release in Belgium, 2016, onuitgegeven doctoraat Criminologie, Vrije Universiteit Brussel.*

schriftelijke communicatiekanalen maakt men gebruik van brochures, flyers, posters en digitale kanalen (vb. intern televisiekanaal, PrisonCloud). De mate waarin de schriftelijke informatie vertaald wordt, is lokaal bepaald. Sommige gevangenissen vertalen weinig tot niets, terwijl andere gevangenissen de informatie over activiteiten die toegankelijk zijn voor anderstaligen vertalen in het Engels en/of Frans. Informatie over de cursussen NT2 zijn beschikbaar in een veelheid aan talen. Daarnaast wordt ook visuele ondersteuning gebruikt (vb. pictogrammen, voetbal, schaakbord). Een aantal beleidscoördinatoren wijzen op het belang om gedetineerden te informeren over hoeveel kennis van het Nederlands vereist is om te kunnen deelnemen. In de gevangenissen van Beveren, Merksplas en Wortel worden bijvoorbeeld taaliconen toegewezen aan de activiteiten en gedrukt op de flyers.

Verschillende respondenten geven aan dat ze nood hebben aan professionele ondersteuning bij het maken van schriftelijke vertalingen. Nu is het vaak de goodwill van de activiteitenaanbieders om informatie al dan niet te vertalen. Ze weten ook niet altijd waar de grenzen liggen van de taalwetgeving en wat ze wel/niet mogen vertalen. Niettemin is het belangrijk gebruik te maken van eenvoudige taal in combinatie met beeld/pictogrammen. Er bestaan al goede praktijken in gevangenissen en het is dan ook essentieel om deze ervaringen uit te wisselen. Zo is de werkgroep communicatie in de gevangenis van Gent momenteel aan het bekijken of ze bepaalde pictogrammen die ontwikkeld zijn voor andere gevangenissen kunnen gebruiken.

Bij **mondelijke communicatie** blijkt het belangrijk actief in te zetten op sleutelfiguren. Dit kunnen beambten zijn die betrokken worden bij het zoeken naar deelnemers voor cursussen Nederlands. In bepaalde gevangenissen benadert de onderwijscoördinator beambten wanneer een nieuwe cursus opstart. Samen gaan ze langs de cellen van anderstalige gedetineerden om de cursus voor te stellen. In de gevangenis van Merksplas heeft men op elk paviljoen twee sleutelfiguren onder de beambten die het onderwijs uitdragen. Hiermee probeert men o.a. het draagvlak voor onderwijs aan gedetineerden bij de penitentiaire bewakingsassistenten te vergroten, gedetineerden beter te informeren over het onderwijsaanbod en de relevantie hiervan, gedetineerden actief aan te spreken om deel te nemen, de onderwijscoördinator beter/sneller te informeren over knelpunten op paviljoenen en mogelijke problemen bij cursisten. Ook gedetineerden zijn een belangrijke bron van informatie. Zij zorgen voor mond-aan-mond reclame. In de gevangenissen van Turnhout en Beveren heeft men ook een sleutelfigurenwerking onder gedetineerden. Deze sleutelfiguren/gedetineerden maken het activiteitenaanbod bekend

onder medegedetineerden en brengen signalen (vb. ideeën over het activiteitenaanbod) over naar de Vlaamse gemeenschap. In andere gevangenissen hebben de fatiks die werkzaam zijn voor de hulp- en dienstverlening dan weer een belangrijke rol in het uitdragen van het aanbod. Het werken met sleutelfiguren onder de gedetineerdenpopulatie heeft potentieel om niet-Belgische/anderstalige gedetineerden te bereiken, maar wordt zeker (nog) niet ten volle benut. Daarnaast zijn de collega's uit andere sectoren van de hulp- en dienstverlening of de Psychosociale Dienst, volgens de beleidscoördinatoren, belangrijke doorverwijzers. Ook de bibliotheek kan een belangrijke rol spelen in de bekendmaking van het aanbod. In de gevangenis van Leuven-Hulp spreekt de organisatieondersteuning daar mensen soms gericht aan over het activiteitenaanbod. Daarnaast organiseren sommige gevangenissen ook een proactief groepsinfomoment voor nieuwkomers. In de gevangenis van Leuven-Hulp wordt men geconfronteerd met een grote populatie niet-Belgische/anderstalige gedetineerden, waardoor men recent gestart is met de uitwerking van een zo niet-talig mogelijk onthaalconcept o.b.v. pictogrammen. Alle nieuwkomers worden uitgenodigd om naar het groepsinfomoment te komen, zowel Belgen als niet-Belgen, Nederlandstaligen als anderstaligen. In de gevangenis van Oudenaarde organiseert het JWW een groepsinfomoment voor nieuwkomers. Hierbij coacht de organisatieondersteuner twee gedetineerden om de uitleg te geven aan pas binnengekomen beklagden over het reilen en zeilen in de gevangenis. Deze gedetineerden beantwoorden ook op de vele vragen die nieuwkomers hebben. De inspiratie hiervoor is er gekomen door een werkbezoek van de onderwijscoördinator aan het Verenigd Koninkrijk. Daar heeft ze een aantal gevangenissen bezocht waar men sterk inzet op peer support programma's. De betrokken beleidscoördinator is ervan overtuigd dat gedetineerden voor elkaar een belangrijke steunfiguur kunnen zijn, zeker ook voor anderstaligen.

In de gevangenis van Gent is de werkgroep communicatie aan het bekijken hoe men meer slagkracht kan krijgen. Men heeft verscheidene ideeën om de communicatie binnen de gevangensmuren te verbeteren, maar deze omzetten in de praktijk loopt vaak moeilijk. Momenteel is men experts aan het contacteren om hierover meer expertise in te winnen. De kanttekening die de beleidscoördinator hierbij maakt is dat men hier eigenlijk geen middelen voor heeft.

"Ik denk dat er een heel grote opmerking is die gemaakt moet worden. Er wordt wel verwacht dat die communicatie gebeurt naar verschillende talengroepen, maar we hebben daar geen extra middelen voor. Laat staan personeelsleden of dienstverlening waar we beroep

op kunnen doen, tenzij dat het betalend is. We ontbreken de middelen om op een kwalitatieve manier vertalingen te maken of om in te zetten op een goede communicatie naar anderstalige/buitenlandse gedetineerden."

Ook in Antwerpen is men bezig met communicatie (o.a. naar anderstaligen). Deze communicatie gaat niet alleen over het activiteiten aanbod, maar ook over regime-aspecten (vb. kledij, sorteren). Hier hebben ze met een minimum aan financiële inzet een breed communicatiebeleid ontwikkeld, waarbij het eenvormig en consequent gebruik van eenvoudige taal en pictogrammen (en dat op de juiste plaats), voorop staat. Dit blijft voortdurend 'een werk in progress' en vergt inzet van vele mensen, zowel van justitie als van Vlaamse gemeenschap, die dit gezamenlijk opnemen.

Ook in Antwerpen is men bezig met communicatie (o.a. naar anderstaligen). Deze communicatie gaat niet alleen over het activiteiten aanbod, maar ook over regime-aspecten (vb. kledij, sorteren). Hier hebben ze met een minimum aan financiële inzet een breed communicatiebeleid ontwikkeld, waarbij het eenvormig en consequent gebruik van eenvoudige taal en pictogrammen (en dat op de juiste plaats), voorop staat. Dit blijft voortdurend 'een werk in progress' en vergt inzet van vele mensen, zowel van justitie als van Vlaamse gemeenschap, die dit gezamenlijk opnemen.

Preventie en aanpak van radicalisering

Als laatste staan we stil bij de aanpak van radicalisering in gevangenissen. Dit thema is recent op de agenda van de Vlaamse gemeenschap gekomen. We staan stil bij deradicalisering omdat dit in verkennende gesprekken soms aan bod kwam als nieuw thema waarrond specifieke activiteiten worden georganiseerd, voor zowel Belgische als niet-Belgische gedetineerden. De consultants radicalisering (zij zelf spreken over disengagement als gericht op het wegnemen van geweld) zijn sinds begin 2017 individueel aan de slag met personen die verdacht zijn van of veroordeeld zijn voor terrorisme. In het begin hebben de consultants intensief ingezet op de DeRadex-afdeling in de gevangenis van Hasselt, waar gedetineerden verblijven die 'een ernstig risico vormen op het vlak van radicalisering en/of zich engageren in een gewapende strijd vanuit ideologische motieven'.²³ Na een pro-actieve benadering, beslissen de gedetineerden zelf of een begeleidingstraject opgestart wordt. Deze proactieve benadering werkt drempelverlagend en creëert vertrouwen, maar is vrij

tijdsintensief. De consultants gaan in gesprek met deze gedetineerden (in het Nederlands, Arabisch, Engels of Frans) en luisteren naar hun verhaal: wat zijn de oorzaken waarom iemand iets gedaan heeft? Wil hij aan zijn problemen werken? Hoe wil hij zijn detentieperiode invullen? De consultants proberen deze gedetineerden opnieuw perspectief te bieden en bouwen samen met de betrokkene een traject uit. Ze verwijzen hierbij zoveel als mogelijk door naar de aanwezige hulp- en dienstverlening binnen de gevangensmuren, maar behouden wel het overzicht.

Naast de DeRadex-afdeling, komen de consultants ook in de satellietgevangenissen (Brugge, Gent en Sint-Gillis) en nog een aantal andere gevangenissen. Eens ze een traject opgestart hebben, blijven ze deze gedetineerde volgen, onafhankelijk van de gevangenis waar deze persoon op dat moment verblijft. Op het moment van de bevraging volgen de consultants samen 19 gedetineerden. Naast het opzetten en opvolgen van deze individuele trajecten gaan de radicaliseringsconsultanten in gesprek met beleid (vb. rond het opmaken van draaiboeken over de aanpak van radicalisering) en zijn zij ook het aanspreekpunt voor hulp- en dienstverleners werkzaam in gevangenissen die kampen met vragen rond radicalisering/cultuur-sensitief werken. Zoals een beleidscoördinator aangaf:

"We merken dat sinds de 2 radicaliseringsambtenaren deel uitmaken van ons team, dat heel het verhaal van cultuur-sensitief werken op de kaart komt. Het gebeurt dat wij in ons coördinatieteam bepaalde vraagstukken hebben. Recent, in juni van dit jaar, was er de Ramadan. Wij hebben een opleiding hulpkok waarbij 10 van de 11 cursisten moslim waren. Normaal gezien geven we 2 lessen per week. Op een bepaald moment werd de vraag gesteld of we geen 3 lessen per week konden geven in mei om dan in juni geen les meer te geven. We hebben bewust gezegd van nee, dat kunnen we niet maken naar volgend jaar toe.²⁴ En ook om andere inhoudelijke redenen. Ik heb dan weleens afgestemd met de consultants en gehoord hoe zij hierover denken. Het is interessant om hun mening daarin te horen."

Daarnaast is er ook nog de **preventieve** aanpak van radicalisering. De beleidscoördinatoren beschouwen het volledige hulp- en dienstverleningsaanbod als een preventief middel tegen radicalisering. Verder proberen ze nog ook een aantal projecten te implementeren binnen de gevangensmuren. Een voorbeeld hiervan is het Forumtheater. Dit theater wordt verzorgd door een aantal moeders uit Molenbeek. Zij spelen korte casussen (vb. over jongeren die geconfronteerd

²³ Zie actieplan aanpak van radicalisering binnen de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden (https://www.kennisplein.be/Documents/radicalisering_actieplan_versi_se11052016.pdf).

²⁴ Omwille van hoe de cursus georganiseerd wordt door de onderwijsaanbieder.

worden met racisme) en gaan hierover in gesprek met het publiek. Dit theater staat open voor de hele gevangenispopulatie.

Conclusies en reflecties

Het doel van deze studie was drieledig. Er werd onderzocht welk activiteitenaanbod bestaat voor niet-Belgische gedetineerden, in welke mate dit aanbod toegankelijk is voor deze populaties en hoe men het activiteitenaanbod bekend maakt onder hen. Dit helikopteroverzicht maakt duidelijk dat hoewel in principe niemand uitgesloten wordt van de inspraak- en participatiemogelijkheden, dit aanbieden aan niet-Belgische gedetineerden een complex en lokaal verhaal is. Elke gevangenis heeft zijn eigen populatie, context en activiteitenaanbod. Een aantal gevangenissen hebben een grote populatie niet-Belgische/anderstalige gedetineerden, terwijl in andere gevangenissen hoofdzakelijk Belgische en Nederlandssprekende gedetineerden verblijven. De mate waarin men aandacht besteedt (of moet besteden) aan de populatie van niet-Belgische/anderstalige gedetineerden is dus sterk lokaal bepaald. We hebben hierboven slechts een fractie van het activiteiten – en hulpverleningsaanbod weergegeven dat aanwezig is in de gevangenissen, maar vooral de grote lijnen proberen weergeven. Het is zeker geen limitatieve lijst maar biedt wel een aantal inzichten. Er worden in verschillende gevangenissen al heel wat inspanningen geleverd om niet-Belgische gedetineerden participatie- en inspraakmogelijkheden te bieden, al zijn veel activiteitenaanbieders nog zoekende naar wat en hoe ze dat juist kunnen realiseren. Uit dit helikopteroverzicht blijkt ook dat niet-Belgische gedetineerden vaker *participeren* aan activiteiten (vb. cursussen volgen, naar de bibliotheek gaan, deelnemen aan sportactiviteiten, arbeid verrichten) dan dat deze groep *inspraak* heeft (vb. in het gedetineerdenoverleg, zelf activiteiten organiseren).

Over het algemeen kan de gevangenispopulatie beschouwd worden als een heterogene groep met verschillende nationaliteiten, culturele en etnische achtergronden. Hierdoor kan de link gemaakt worden met cultuur-sensitief werken. In de literatuur stelt men dat er cultuur-sensitief gewerkt kan worden door in te zetten op twee dimensies. Enerzijds is er *surface structure*. Dit houdt in dat men interventies of activiteiten gaat aanpassen o.b.v. observeerbare, sociale en gedragskenmerken (vb. taal, kledij, muziek en andere culturele elementen)²⁵. Dit is ook iets wat

in heel wat Vlaamse en Brusselse gevangenissen gebeurt. Het aanbod wordt vaak toegankelijk gemaakt via taal-gerelateerde strategieën (vb. vertalingen via professionelen, tolken of gedetineerden tijdens het regulier individueel en groepsaanbod, inzetten op een anderstalig aanbod, het gebruiken van visuele ondersteuning tijdens de bekendmaking van het aanbod) of niet talige sport-, muziek-, kook- en creatieve workshops. Anderzijds is er cultuur-sensitief werken door *deep structure* aanpassingen te doen. Hierbij houdt men rekening met diepgaandere zaken²⁶ en speelt men in op individuele noden, ontwikkelt men een specifiek aanbod en gaat het eerder over participatie op maat. De praktijk focust veel minder op deze *deep structure*. Het aanbod enkel toegankelijk maken op vlak van taal en beeld (*surface*) is evenwel vaak niet voldoende. Het is niet omdat taalbarrières weggewerkt worden dat gedetineerden sowieso de weg vinden naar het aanbod of hieraan willen deelnemen. Deelnemen is geen verplichting in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen, maar wel een recht voor iedere gedetineerde. Het gaat er dan om om barrières weg te werken voor gedetineerden die wel willen deelnemen, maar hierin barrières ervaren. Momenteel is het niet altijd een kwestie van niet willen deelnemen, maar ook van niet mogen of kunnen. Bepaalde zaken zijn moeilijker toegankelijk te maken voor niet-Belgische/anderstalige gedetineerden, maar ook hieraan zou gewerkt kunnen worden want in principe zou alles mogelijk kunnen zijn.

Een belangrijk aspect hierin is het inzetten op competenties om cultuur-sensitief te werken bij het aanwezige personeel binnen de gevangensmuren, zowel personeel van de Vlaamse gemeenschap als Justitie. In dit artikel focussen we op het activiteitenaanbod, maar ook bij andere 'aspecten' van het gevangenisleven (vb. op secties, griffie, bezoek) wordt men geconfronteerd met de populatie niet-Belgische gedetineerden. Dit maakt dat aandacht hebben voor cultuur-sensitief werken niet enkel relevant is voor de activiteitenaanbieders, maar uiteindelijk voor alle actoren die in een gevangenis aanwezig zijn. Eerder onderzoek heeft erop gewezen dat cultuur-sensitief werken vier verschillende soorten competenties omvat, namelijk kennis, bewustzijn, attitudes en vaardigheden om de interactie tussen de cultuur en het individu te kunnen begrijpen.²⁷ Momenteel ligt de focus voornamelijk op skills (vb. vertalen van het aanbod, aanmaken van iconen-communicatietools) en minder op attitudes, bewustzijn en kennis over andere culturen, nationaliteiten, etnische groepen, e.d. Een uitdaging voor de

25 D.R. Hodge, K.F. Jackson en M.G. Vaughn, "Culturally sensitive interventions for health related behaviors among Latino youth. A meta-analytic review", *Children and Youth Services Review* 2010, 1331-1337.

26 Idem 21.

27 I. Papadopoulos, M. Tilki en G. Taylor, *Transcultural Care. A guide for Health Care Professionals*. Wilts, Quay Books, 1998.

toekomst lijkt om niet alleen verder in te zetten op de ontwikkeling van skills, maar ook op attitudes, bewustzijn en kennis over andere culturen.

Literatuur over cultuur-sensitief werken beschouwt iemands cultuur als iets breed. Het betreft zowel ras, etniciteit, leeftijd, geslacht als religie²⁸. Dit kan in verband gebracht worden met intersectionaliteit, ofwel kruispuntdenken. Door intersectioneel te denken erkent men dat elk individu verschillende kenmerken of deelidentiteiten heeft (vb. man/vrouw, nationaliteit, etniciteit, religie). Niemand is immers alleen vrouw, autochtoon²⁹ of Nederlandstalig, man, buitenlandse gedetineerde, of anderstalig. Wanneer we in de gesprekken peilden naar projecten of acties rond participatie bij buitenlandse gedetineerden was er heel veel aandacht voor taal, maar kwamen andere eigenschappen of deelidentiteiten veel minder tot niet ter sprake.

Als algemene conclusie kunnen we stellen dat in principe niemand uitgesloten wordt van de inspraak- en participatiemogelijkheden, maar dat het in de praktijk uitdagend is om niet-Belgische of anderstalige gedetineerden te betrekken. Ondanks dat men al verschillende (ad hoc of structurele) inspanningen levert om niet-Belgische gedetineerden te betrekken, botst men nog op expliciete vormen van uitsluiting (o.b.v. taal of verblijfsstatuut). Daarnaast zijn er ook meer impliciete uitsluitingsvormen. Indien er aanpassingen gedaan worden om deze gedetineerden te bereiken, gaat het voornamelijk om het taalaspect (*surface structure*) en veel minder om het uitwerken van een specifiek aanbod op maat (*deep structure*). Een verdere ontwikkeling en uitbouw van activiteiten in de praktijk en meer onderzoek naar mogelijke initiatieven en acties op dit niveau lijken dan ook valabele pistes om de rechten van niet-Belgische gedetineerden op educatie en participatie te garanderen.

28 R. Kapoor, C. Dike, C. Burns, C. Carvalho en E. Griffith, "Cultural competence in correctional mental health", *International Journal of Law and Psychiatry* 2013, 273-280.

29 I. Boedjarath, "Cultuurbewust hulpverleners: Kennis, houding en vaardigheden combineren" in R. Borra, R. Van Dijk en R. Verboom (eds.), *Cultuur en psychodiagnostiek: Professioneel werken met psychodiagnostische instrumenten*. Houten, Bohn Stafleu van Loghum, 2016, 17-33.

Hoe is het gesteld met de gezondheid van de gedetineerden in Vlaamse en Brusselse gevangenissen?

Voorstelling van het onderzoeksrapport 'Gezondheidsprofiel Gedetineerden'.¹

Annelies Jans², Dana Mariën³, Veerle Vyncke⁴,
Ellen De Smet⁵

Inleiding

Wanneer een gevangenisstraf wordt uitgesproken, verliest men zijn of haar⁶ vrijheid. Gedetineerden verliezen echter niet het recht op hulp- en dienstverlening. De organisatie van hulp- en dienstverlening in gevangenissen werd in 2013 verankerd in een Vlaams decreet⁷ waarbij het recht op hulp- en dienstverlening aan dezelfde kwaliteit als buiten de gevangensismuren wordt gewaarborgd. Gezondheid is één van de domeinen waarop dit decreet van toepassing is. De gezondheidszorg van gedetineerden valt onder de bevoegdheid van het directoraat-generaal penitentiaire inrichtingen. De Vlaamse Gemeenschap voert echter een flankerend beleid door o.a. inzet vanuit forensische teams van centra geestelijke gezondheidszorg en voorzien van bewegingsactiviteiten.

Om het hulp- en dienstverleningsaanbod binnen het domein gezondheid te onderbouwen werd een het onderzoeksproject 'Gezondheidsprofiel Gedetineerden' opgestart. In dit project werden de gezondheidsnoden van gedetineerden in Vlaanderen en Brussel in detail geëxploreerd. Hoe is het gesteld met hun fysieke gezondheid? Hebben zij meer of minder mentale problemen dan de modale Belg? Sporten zij voldoende of zitten zij te vaak stil? Eten zij gezond en hoe is het gesteld met hun rookgedrag? Dit artikel beschrijft de bevindingen van het onderzoek, en doet aanbevelingen voor het gezondheidsbeleid binnen de gevangensismuren.

Waarom een onderzoek?

Sinds het Strategisch Plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden (2000) wordt door de Vlaamse Gemeenschap structureel een aanbod van hulp- en dienstverlening voor gedetineerden voorzien. Na pilootprojecten en een stelselmatige uitbouw, is sinds 2008 in elke gevangenis in Vlaanderen en Brussel een beleidscoördinator van de Vlaamse overheid actief die verantwoordelijk is voor de coördinatie van het hulp- en dienstverleningsaanbod en dat over zes domeinen, namelijk: cultuur, onderwijs, sport, tewerkstelling, welzijn en gezondheid. Om dit aanbod te voorzien wordt er samengewerkt met tal van externe partners die over specifieke kennis beschikken. Zo wordt er voor het domein gezondheid in elke gevangenis in Brussel en Vlaanderen samengewerkt met een Centrum Geestelijke Gezondheidszorg (CGG) en veelal ook met een Logo (Lokaal Gezondheidsoverleg). Om de samenwerking tussen de Vlaamse Gemeenschap (hulp- en dienstverlening aan gedetineerden) en de federale overheid (FOD Justitie) te regelen werd een samenwerkingsakkoord afgesloten (1994/ vernieuwd in 2014). Begin 2014 stelden een aantal beleidscoördinatoren vast dat het moeilijk was om een duurzaam beleid te voeren op het vlak van preventieve gezondheid. Vaak bleef het bij ad hoc initiatieven gebaseerd op subjectieve informatie of louter inschattingen. Er was nood aan globaal cijfermateriaal over het gezondheidsgedrag en de gezondheidsnoden van gedetineerden, maar dit cijfermateriaal was niet voorhanden. Daarom gaf Vlaams minister van Welzijn,

1 V. Vyncke, L. Hanssens, E. Steenberghe en S. Willems, *Onderzoeksrapport gezondheidsprofiel gedetineerden*, UGent, vakgroep Huisartsgeneeskunde en Eerstelijnsgezondheidszorg, 2015, 163 p.

2 Annelies Jans, beleidscoördinator hulp- en dienstverlening aan gedetineerden werkzaam in de gevangenis van Dendermonde.

3 Dana Mariën, beleidscoördinator hulp- en dienstverlening aan gedetineerden werkzaam in de gevangenis van Beveren.

4 Veerle Vyncke, onderzoeker UGent, Vakgroep Huisartsgeneeskunde en Eerstelijnsgezondheidszorg.

5 Ellen De Smet, beleidsthemabeheerder Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

6 We spreken verder in dit artikel over 'zijn', de mannelijke gedetineerde, maar bedoelen hiermee zowel de mannelijke als vrouwelijke gedetineerden. Dit tenzij expliciet anders vermeld.

7 Decreet betreffende de organisatie van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden van 8 maart 2013..

Volksgezondheid en Gezin eind 2014 de opdracht tot het onderzoeksproject 'Gezondheidsprofiel Gedetineerden'. Het doel van het onderzoek was het gezondheidsprofiel bij gedetineerden in Vlaamse en Brusselse gevangenissen te beschrijven door het afnemen van een kwantitatieve vragenlijst bij een representatieve selectie van gedetineerden. Het onderzoek was een samenwerking van onderzoekers van de UGent (Vakgroep Huisartsgeneeskunde en Eerstelijnsgezondheidszorg)⁸, het Agentschap Zorg en Gezondheid en twee beleidscoördinatoren hulp- en dienstverlening aan gedetineerden (Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, afdeling Welzijn en Samenleving).⁹ Een multidisciplinaire stuurgroep¹⁰ van relevante partners zorgde voor inhoudelijke ondersteuning.

Ontwikkeling van de vragenlijst

Aan het opstellen van de vragenlijst ging een literatuurstudie vooraf, waarin in internationale literatuur op zoek is gegaan naar de belangrijkste dimensies van gezondheid en gezondheidsgedrag voor gedetineerden in Europa. Op basis van de verzamelde literatuur en input van de stuurgroep werd besloten toe te spitsen op vragen gerelateerd aan zelf-gerapporteerde gezondheid, chronische aandoeningen, mentale gezondheidsproblemen, rookgedrag, voedingsgewoonten, fysieke activiteit en sedentair gedrag, kennis over bevolkingsonderzoeken, mondgezondheid en slaapkwaliteit. Nadien werd voor elk van deze aspecten van gezondheid en gezondheidsgedrag gezocht naar manieren om deze te bevragen via een vragenlijst. De vragen gebruikt in de vragenlijst werden zoveel mogelijk gebaseerd op gevalideerde meetinstrumenten die gebruikt worden in België bij de algemene populatie.¹¹ Het maximaliseren van de begrijpbaarheid van de vragenlijst voor de doelgroep gebeurde op twee manieren. Een medewerker van het Centrum voor Basiseducatie Leerpunt Waas & Dender las de vragenlijst na met oog voor taaltoegankelijkheid van de doelgroep. Nadien werd de aangepaste vragenlijst via cognitieve interviews bij tien gedetineerden in de gevangenis van Beveren afgenomen. In een cognitief interview vult een respondent uit de beoogde doelgroep in aanwezigheid van een onderzoeker de vragenlijst in. De onderzoeker peilt naar de betekenis

die specifieke begrippen hebben voor de respondent, en welke zaken onduidelijk zijn. Op basis van deze resultaten werd de vragenlijst gefinaliseerd zodat deze leesbaar en verstaanbaar was voor personen met diverse achtergronden en scholingsgraden. Tot slot werd de vragenlijst vertaald naar negen verschillende talen. De keuze voor de talen werd gebaseerd op gegevens van FOD Justitie omtrent de meest voorkomende nationaliteiten (zomer 2015) binnen de gevangenissen in Vlaanderen en Brussel.¹²

Afname van de vragenlijst in twaalf gevangenissen: steekproef en dataverzameling

De vragenlijst werd in twaalf gevangenissen afgenomen. Bij de selectie van de gevangenissen werd een maximale variatie nagestreefd met betrekking tot de doelgroep¹³, grootte, aanbod hulp- en dienstverlening en regime (open, half-open, gesloten regime). Tabel 1 geeft meer informatie over de participerende gevangenissen en het aantal bevroegde gedetineerden. De dataverzameling vond plaats tussen juni en augustus 2015. Via een daglijst¹⁴ werd enkele dagen op voorhand een ad random selectie gemaakt van de gedetineerden die op dat moment in de gevangenis verbleven. De geselecteerde gedetineerden kregen een persoonlijke uitnodiging om deel te nemen aan het onderzoek. Wanneer men op de dag van het onderzoek aangaf geen interesse te hebben, werd een volgende persoon uit de steekproef uitgenodigd net zolang tot men het beoogde aantal vragenlijsten had bereikt of tot zolang het praktisch en organisatorisch mogelijk was. De enquêtes werden in kleine groepen van 10 à 15 personen afgenomen in een lokaal waar minstens één hulp- en dienstverleningsmedewerker (bv. beleidscoördinator, organisatieondersteuner van het CAW, trajectbegeleider van het CAW) aanwezig was die toelichting bij het onderzoek kon geven en indien nodig vragen kon beantwoorden. Elke gedetineerde werd tevens door deze medewerker gemeten en gewogen om zijn BMI te bepalen. Wanneer een gedetineerde tucht had en/of op een individueel regime verbleef, kreeg de betrokkene de mogelijkheid om de vragenlijst op cel in te vullen.

8 Onderzoekers UGent: dr. Veerle Vyncke, drs. Lise Hanssens, drs. Eva Steenberghs en prof. Dr. Sara Willems – vakgroep huisartsgeneeskunde en eerstelijnsgezondheidszorg.

9 Annelies Jans en Dana Mariën, beiden beleidscoördinator hulp- en dienstverlening aan gedetineerden.

10 Samenstelling van de multidisciplinaire stuurgroep: Anneleen Allart (Vlaams Instituut Gezond Leven), Eva Van Maele (Logo Waasland vzw), Ellen De Smet (Agentschap Zorg en Gezondheid), Kris Hermans (De Rode Antraciet vzw), Paulien Cardinaels (coördinatie Medische Zorg- FOD Justitie), Sarah Peene (Logo Brugge-Oostende vzw).

11 Het gebruik van gevalideerde meetinstrumenten maakt een vergelijking met de algemene bevolking gemakkelijker.

12 De vragenlijst werd vertaald naar Arabisch, Roemeens, Engels, Spaans, Russisch, Pools, Turks, Frans en Duits.

13 Doelgroep: beklaagden, veroordeelden en geïnterneerden, zowel bij de mannen als vrouwen. Vrouwelijke gedetineerden werden oversampled zodoende betrouwbare uitspraken te kunnen doen over de resultaten van dit onderzoek.

14 Een daglijst is een lijst per gevangenis met alle gedetineerden die op dat moment verblijven in die specifieke gevangenis.

Tabel 1: overzicht van geselecteerde gevangenissen en aantal bereikte respondenten

Gevangenis	Ook vrouwelijke gedetineerden	Ook geïnterneerden	Aantal bereikte respondenten
Hasselt	Ja	Neen	108 (waarvan 25 ♀)
Gent	Ja	Ja	57 (waarvan 11 ♀)
Leuven-Hulp	Neen	Ja	41
Antwerpen	Ja	Ja	82 (waarvan 21 ♀)
Hoogstraten	Neen	Neen	53
Wortel	Neen	Neen	70
Brugge	Ja	Ja	92 (waarvan 16 ♀)
Turnhout	Neen	Ja	83
Dendermonde	Neen	Neen	61
Beveren	Neen	Neen	80
Merksplas	Neen	Ja	49
Leuven-Centraal	Neen	Neen	41
Totaal			N=817 (waarvan 73 ♀)

Aanvullend op de informatie uit deze vragenlijsten, werden bij de beleidscoördinatoren van de betrokken gevangenissen gegevens verzameld o.a. omtrent het aantal en de duurtijd van de wandelingen, het weekmenu en de aanwezigheid en mogelijkheid om te sporten en fitnessen.

Resultaten

Steekproef

817 gedetineerden uit 12 gevangenissen vulden de vragenlijst in.¹⁵ De gemiddelde leeftijd van de steekproef is 39 jaar. 41,9% van de respondenten is een eerste-generatie migrant.¹⁶ Drie kwart van de

vragenlijsten is in het Nederlands afgenomen, gevolgd door het Frans met 5,9%. Wanneer de steekproef vergeleken wordt met gegevens over de globale populatie in de deelnemende gevangenissen, kunnen we stellen dat de steekproef een goede afspiegeling is van de populatie met betrekking tot leeftijd, statuut en nationaliteit bij geboorte.

Eén op drie gedetineerden heeft geen diploma of enkel een lager onderwijsdiploma, 21% heeft een diploma van eerste graad middelbaar onderwijs en 28% maakte secundair onderwijs af. De gevangenispopulatie is opvallend lager geschoold dan de algemene populatie (zie tabel 2).¹⁷ In de volgende alinea's lichten we een aantal thema's en bijhorende

Tabel 2: Vergelijking kenmerken ondervraagde populatie: gevangenis, HIS 2008¹⁸ en SWING¹⁹

	Steekproef	HIS 2008	SWING
Gemiddelde leeftijd	39	53	47
% vrouw	9,5%	54,1%	51,7%
Opleiding			
Laag opgeleid	59,9%	31,2%	19,4%
Diploma secundair onderwijs	28,0%	29,5%	37,0%
Diploma hoger onderwijs	12,1%	39,2%	43,6%

¹⁵ 45,2% van de gedetineerden die werden uitgenodigd voor deelname aan het onderzoek hebben effectief deelgenomen (response rate).

¹⁶ Eerste-generatie migrant: persoon heeft bij geboorte niet de Belgische nationaliteit.

¹⁷ Een reviewer merkt op dat deze lagere sociaaleconomische status mogelijk ten dele het afwijkende patroon van de respondenten ten opzichte van de algehele populatie verklaard. Aangezien deze hypothese niet onderzocht werd, kunnen er hierover geen uitspraken door de auteurs gedaan worden.

¹⁸ J. Van der Heyden, L. Gisle, S. Demarest, S. Drieskens, E. Hesse en J. Tafforeau, Gezondheidsenquête België, Brussel, Operationele Directie Volksgezondheid en Surveillance, Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, 2008 (verkort: HIS).

¹⁹ W. Hardyns, V. Vyncke, L. Pauwels en S. Willems, The Social capital and Well-being In Neighbourhoods in Ghent (SWING) Survey, Gent, Department of Penal law and criminology, Department of General practice and primary health care, 2013, 28 p. (verkort: SWING-studie).

resultaten uit het onderzoek nader toe. Alle resultaten zijn terug te vinden in het onderzoeksrapport 'Gezondheidsprofiel gedetineerden' (zie voetnoot 1).

Algemene en fysieke gezondheid

Uit het onderzoek blijkt dat de zelf-gerapporteerde algemene gezondheid van gedetineerden significant slechter is dan bij de algemene populatie. Verder blijkt er een significant verband te zijn tussen de zelf-gerapporteerde gezondheid van gedetineerden en het aantal uren dat zij op cel doorbrengen. Hoe minder uren men op zijn cel is, hoe gezonder men zichzelf inschat. Verder geeft 69,6% aan dat zij de afgelopen vier weken een vorm van lichamelijke pijn hadden.

Uit de BMI-cijfers blijkt dat het gemiddeld BMI 25,6 is, dat meer dan één op drie lijdt aan overgewicht (37,5%) en 13% lijdt aan obesitas.

Mentale gezondheid

In het onderzoek werd gepeild naar gevoelens van psychologische stress, slaapproblemen en gevoelens van angst en depressie. De vragenlijst stelt geen diagnose maar geeft een indicatie van de mate waarin deze problemen zich voordoen.

De gemiddelde score voor stress²⁰ bij de onderzoekspopulatie was 8,4. Hoe hoger de score, hoe meer stress men ervaart. Verder blijkt dat bij gedetineerden die verblijven op een mono-cel de score hoger is (9,3) dan bij diegenen die op een meer-persoonscel verblijven.

Om zicht te krijgen op de angst- en depressiegevoelens werd gebruikt gemaakt van de Hospital Anxiety and Depression Scale.²¹ De gemiddelde score voor angstgevoelens²² is 8,5 waarbij de cijfergegevens aangeven dat bij één op drie gedetineerden de score zo hoog is dat de aanwezigheid van een angststoornis waarschijnlijk is. Vrouwelijke gedetineerden, beklaagden en niet-werkende gedetineerden rapporteerden significant meer gevoelens van angst. De depressiescore voor de steekproef bedraagt 7,6. En een kwart van de gedetineerden heeft een score die dermate hoog uitvalt dat de aanwezigheid van een depressieve stoornis reëel is.

De verzamelde gegevens over zelfmoordgedachten en -pogingen geven aan dat één op drie (37,6%)

gedetineerden ooit in zijn leven een zelfmoordpoging heeft willen ondernemen, 20,3% van de gedetineerden heeft zelfmoordgedachten gehad het afgelopen jaar. 22,3% heeft ooit effectief een poging ondernomen en 6% deed dit in de voorbije jaar. Geïnterneerden vormen een extra kwetsbare groep: één op twee geïnterneerden heeft reeds zelfmoordgedachten gehad in zijn leven.

Tot slot blijkt dat het krijgen van een tuchtsanctie geen significant effect heeft op de ervaren stress of gevoelens van angst en depressie.

Roken

70% van de gedetineerden rookt, waarvan 62,2% dagelijks. De helft van de gedetineerden die dagelijks rookt is sterk tot zeer sterk afhankelijk van nicotine. De helft van de rokers rookt ook meer dan voor hun verblijf in de gevangenis. Bijna driekwart van de gedetineerden wordt blootgesteld aan tabaksrook²³ in zijn cel. Van de niet-rokers wordt één op vijf gedetineerden door de aanwezigheid van rokers dagelijks blootgesteld aan tabaksrook in de eigen cel.

Veel van de gedetineerden die roken, willen hun rookgedrag veranderen (71,1%). Bijna 29% wil stoppen met roken, waarvan de helft dit wenst te doen tijdens detentie. 20,2% wil minderen met roken, waarvan 80% dit alvast wil doen tijdens de detentie. Nog eens 22,5% gaf aan zowel te willen minderen als te stoppen met roken.

Bij de vraag waarom gedetineerden roken blijkt 'verveling' (33,6%) de meest voorkomende reden te zijn. Ook 'uit gewoonte' (33,2%) en 'stress' (14,3%) scoren hoog. Dit zijn tevens redenen waarom men na een poging om te stoppen met roken hervalt.

Eten en drinken

Gedetineerden hebben, mits eigen financiële middelen, de mogelijkheid om, naast de door de gevangenis aangeboden maaltijden, nog etenswaren aan te kopen via de 'kantine'.²⁴ De kantenlijst verschilt per gevangenis en is afhankelijk van het aanbod van de supermarkt waarmee wordt samengewerkt, maar ook van de vraag van de gedetineerden in de betreffende gevangenis. In enkele gevangenissen kan men ook extra eigen maaltijden bereiden, bijvoorbeeld met behulp van een microgolf of een kookplaat op cel.

20 Perceived Stress Scale: scores van 0 tot 21. Internationaal gevalideerde cut-off punten zijn: score van 8 t.e.m. 10 wijst op een mogelijke stoornis, scores hoger dan 10 wijzen op de waarschijnlijke aanwezigheid van een stoornis.

21 A.S. Zigmond en R.P. Snaith, "The hospital anxiety and depression scale", *Acta Psychiatr Scand* 1983, 361-370.

22 Idem 19.

23 Passief roken = min. 1 uur per dag blootstelling aan tabaksrook.

24 Dit is veelal een lijst van mogelijke aan te kopen producten (verzorgingswaren, cosmetica, eten, drinken, ...).

Kijken we naar het voedingspatroon van de gedetineerden, dan blijkt dat gedetineerden structureel minder gezonde voedingsgewoonten hebben. Slechts één op drie gedetineerden eet elke dag fruit en groenten. Het percentage van mensen dat onvoldoende fruit en groenten eet (bijna 70%) ligt veel hoger binnen de muren dan buiten de muren (35% voor fruit en 17% voor groenten). Ook staat 'slechts' 56% van de gedetineerden positief tegenover gezonder eten tijdens de detentie. Nader onderzoek is nodig om na te gaan wat de redenen zijn waarom de wil voor gezonder te eten niet wordt omgezet in de praktijk en bovendien minder aanwezig is.

Beweging en sedentair gedrag

Uit het onderzoek blijkt dat 53,1% van de gedetineerden elke dag minstens 30 minuten actief is, dit tegenover 31,5% bij de algemene populatie.²⁵ 65,3% is actief genoeg om mogelijke gewichtstoename te beperken, tegenover 23,2% bij de algemene populatie.²⁶ Het is duidelijk dat werkende gedetineerden actiever zijn dan niet-werkende gedetineerden. Ook blijkt het aantal 'wandelingen'²⁷ dat men heeft per dag een positieve correlatie te hebben met de graad van activiteit van gedetineerde in de betreffende gevangnissen.

Naast deze positieve cijfers over beweging, moeten helaas ook minder goede cijfers omtrent sedentair gedrag vermeld worden. Gemiddeld brengt een gedetineerden ongeveer 11 uur van zijn wakkere tijd zittend of liggend door.

Werken in de gevangenis heeft hier, zoals men kan verwachten, een positieve invloed op. Van alle bevraagde gedetineerden gebruikt 15,2% voedings-supplementen en de meerderheid van deze groep gebruikt proteïneshakes, creatine of whey-proteïnen. We hebben geen onderzoek gedaan naar de redenen waarom gedetineerden deze spieropbouwende producten nemen. We vermoeden dat de aandacht voor het (vorm geven van het) lichaam de reden van gebruik is.²⁸

Vertrouwensfiguren

Driekwart van de gedetineerden krijgt bezoek in de gevangenis, 24,6% moet het zonder bezoek stellen. Eén op vijf gedetineerden (22,3%) geeft aan dat er niemand dicht genoeg bij hen staat om met hun problemen of bezorgdheden bij terecht te kunnen (vertrouwenspersoon). Wanneer men wel personen aanduidt als vertrouwenspersoon, gaat dit veelal om familie en/of vrienden. Verder werd gepeild naar gevoelens van eenzaamheid. Daarbij gaven twee op drie (67,4%) gedetineerden aan zich de voorbije week 'eenzaam' te hebben gevoeld, en nog eens 12% 'heel eenzaam'.

Conclusies en aanbeveling

Algemeen kunnen we met dit onderzoek vaststellen dat er doorgaans een slechtere gezondheid of meer ongezond gedrag is bij onze gedetineerden in vergelijking met de algemene bevolking. Een mogelijke verklaring voor de hoge prevalentie van gezondheidsproblemen bij gedetineerden kan te wijten zijn aan een clustering van mensen uit achtergestelde sociaaleconomische groepen en etnische minderheden.²⁹ Daarbij blijkt uit de literatuur dat er bepaalde leef- en werkomstandigheden binnen de gevangenis zoals gebrek aan voldoende betekenisvolle activiteiten, wegvallen sociaal netwerk en vertrouwensfiguren, en onzekerheid een negatieve invloed hebben op de gezondheid.³⁰

Wat nu?

Actie is nodig en vereist dat zowel vanuit de Vlaamse overheid, o.a. bevoegd voor preventieve gezondheid, als vanuit FOD Justitie, o.a. bevoegd voor gezondheidszorg tijdens detentie, de handen in mekaar worden geslagen.

Een aantal aspecten die in het onderzoek worden geïdentificeerd als beschermend voor de gezondheid van gedetineerden vallen onder de bevoegdheid van FOD Justitie.³¹ Het gaat hier o.a. om het maximaliseren

25 Cijfer HIS 2008.

26 Cijfer HIS 2008.

27 In iedere gevangenis wordt op bepaalde tijdstippen een 'wandeling' georganiseerd: gedetineerden kunnen op dat moment gedurende min. 1 uur naar de wandelkoer van de gevangenis (open lucht).

28 Voor verdere uitdieping hiervan verwijzen we naar H. Verhelle, A.-S. Vanhouche en T. Huys, "Gewichtheffen, voedings-supplementen en anabole steroïden in detentie. Nieuwe fenomenen binnen de gevangensmuren of weggcijferde moeilijkheden?", FATIK 2016, afl. 151, 19-28.

29 L. Condon, H. Gill en F. Harris, "A review of prison health and its implications for primary care nursing in England and Wales: the research evidence", J Clin Nurs 2007, 1201-1209; S. Enggist, L. Moller, G. Galea en C. Udesen, Prisons and health, Kopenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2014; L. Santora, G. Espnes en M. Lillefjell, "Health promotion and prison settings", International Journal of Prisoner Health 2014, 27-37.

30 L. Condon, H. Gill en F. Harris, "A review of prison health and its implications for primary care nursing in England and Wales: the research evidence", J Clin Nurs 2007, 1201-1209; G. Durcan en J.C. Zwemstra, "Mental health in prison" in S. Enggist, L. Moller, G. Galea en C. Udesen, Prisons and health, Kopenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2014, 87-95.

31 We verwijzen ook naar de recent verschenen KCE studie: P. Mistiaen, M. Dauvrin, M. Eyssen, D. Roberfroid, L. San Miguel en I. Vinck, Health care in Belgian prisons: Scientific report, Brussel, Belgian Health Care Knowledge Centre (KCE), 2017.

van de mogelijkheid om te werken tijdens detentie, de positieve invloed van wandelingen voor gedetineerden en hun gezondheid en het faciliteren van het onderhouden van het sociaal netwerk van gedetineerden.

Maar ook vanuit de Vlaamse overheid kunnen verschillende werkpunten i.s.m. de FOD Justitie naar voor worden geschoven voor de verschillende aspecten van de gezondheid van gedetineerden. Zo is het werken aan mentale gezondheid van belang voor alle categorieën van gedetineerden (beklaagden, veroordeelden, geïnterneerden, mannen, vrouwen, ...). Met het opstarten van TANDEM³² probeert Minister Vandeurzen hier alvast aan tegemoet te komen.

Wat het roken en rookgedrag betreft, moet er ingezet worden zowel op het actieve als het passieve roken. Er zijn ondertussen een aantal sessies rookstopbegeleiding opgestart in een aantal gevangenissen. Aanvullend lijkt het aan te raden om aandacht te besteden aan rookvrije cellen.

Wanneer het gaat over voeding (eten en drinken) is er nood aan meer onderzoek omtrent de lagere motivatie tot gedragsverandering; veel gedetineerden geven immers aan niets te willen veranderen aan hun eet- en drinkgedrag. Het inzetten van diëtisten om toegankelijke informatie te bieden over gezonde voeding kan hierop een antwoord bieden, eventueel gepaard met een aanpassing van de kantinekaart om gezonde voeding toegankelijker te maken. Want zonder kantinekaart is het voor gedetineerden vaak

niet mogelijk om genoeg fruit te eten per dag. Een te overwegen piste is ook om in eerste instantie het bestaande aanbod onder de loep te nemen en gezonder te maken.

Wat het bewegen betreft, zien we dat een groot aantal gedetineerden voldoende beweegt. Dit pleit voor het behoud van de huidige beweegmomenten (georganiseerde sport, wandelingen, ...), temeer omdat het onderzoek aantoonde dat meer wandelmogelijkheden ook effectief samenhangen met meer beweging. Tegelijkertijd is sedentariteit voor veel gedetineerden een gezondheidsrisico. Haalbaar advies en mogelijkheden om de tijd in de cel door te brengen zonder de hele tijd te zitten of liggen is aangewezen.

Tot slot zagen we dat het netwerk en de sociale relaties tijdens detentie onder druk komen te staan, terwijl dit net een erg belangrijke factor is. Het maximaal faciliteren van dergelijke contacten moet dus ook hoog op de agenda staan.

Dankzij dit onderzoek hebben we heel wat gegevens om lokaal in de gevangenissen mee aan de slag te gaan. Daarnaast blijft overleg op bovenlokaal niveau belangrijk, zowel met FOD Justitie, als met belangrijke actoren in het aanbod van hulp- en dienstverlening voor gedetineerden, zoals het Agentschap Zorg en Gezondheid en de partnerorganisaties van het Vlaamse preventief gezondheidsbeleid. We hopen in ieder geval dat dit onderzoek een boost gegeven heeft aan een integrale en duurzame aanpak van het maximaliseren van de gezondheid van onze gedetineerden.

³² *Toeleiding en Aanmelding Na Detentie En Meer.*

Wanneer is een gevangenis cel te klein?

Enkele beschouwingen over mensenrechten en persoonlijke leefruimte naar aanleiding van het arrest *Sylla en Nollomont t. België*

Tom Daems¹

Wanneer is een gevangenis cel te klein? Wat zijn de opvattingen op dit vlak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) en het Europese antifoltercomité (CPT)? In deze bijdrage bespreken we in eerste instantie het recente arrest *Sylla et Nollomont c. Belgique*.² Vervolgens besteden we aandacht aan de principes die het EHRM heeft uitgewerkt in *Muršić v. Croatia* en belichten we de standaarden van het CPT.

Sylla en Nollomont t. België: de feiten

Bij Sylla staan de leefcondities in de gevangenis van Vorst centraal. Sylla verbleef gedurende een periode van 80 dagen (van 5 november 2012 tot 24 januari 2013) op vleugel D in een cel van 9 vierkante meter die hij deelde met twee andere gedetineerden. Daarna verbleef hij in ietwat ruimere cellen van respectievelijk 11 en 12 vierkante meter. Toegang tot de wandeling werd beperkt tot één uur per dag. Er werden geen andere activiteiten buiten de cel voorzien. Tweemaal per week kon hij een douche nemen – soms met koud water ten gevolge van een panne. Kledij, lakens en handdoeken werden om de drie weken verversd.³

Nollomont verbleef in de gevangenis van Lantin. Zijn cel had een oppervlakte van 8,8 vierkante meter. Nollomont deelde deze met een andere gedetineerde. Twee keer per dag had hij gedurende één uur toegang tot de wandeling. Er waren geen andere gemeenschappelijke activiteiten waardoor hij de rest van de dag op cel doorbracht. Het toilet bevond zich in de cel, naast het bed, en werd enkel afgesloten met een houten scherm. Tweemaal per week was er

gelegenheid tot douchen – soms met koud water door een panne. Kledij, lakens en handdoeken werden één keer per maand verversd. De cel werd twee keer per week schoongemaakt. Gedetineerden kregen toelating om te roken op cel. De cellen waren niet uitgerust met rookdetectoren.⁴

In zijn arrest verwijst het EHRM kort naar het arrest *Vasilescu c. Belgique*⁵ waarin het de materiële condities in de Belgische gevangenissen diepgaand had onderzocht en had gewezen op de 'structurele problemen' waarmee het Belgische detentiebeleid kampt.⁶ Aanvullend brengt het Hof het derde bezoek van het CPT aan de gevangenis van Vorst onder de aandacht. Dit bezoek greep plaats in het kader van het zesde periodiek bezoek aan België (24 september – 4 oktober 2013). Het rapport werd einde maart 2016 openbaar gemaakt.⁷ Het EHRM citeert als volgt uit het rapport:

'Le CPT prend note du programme fédéral "Masterplan" prévoyant l'ouverture de nouveaux établissements pénitentiaires à court et moyen terme. Toutefois, le rapport constate que d'importants problèmes subsistent en matière de surpopulation; plus d'une prison belge sur trois avait un taux d'occupation supérieur à 140% au moment de la visite. Dans les prisons visitées, de nombreux détenus placés en cellules collectives disposaient de moins de 4 m² chacun – la norme minimale prônée par le CPT –, le plus souvent de 3 m², voire moins. La surpopulation forçait des détenus des prisons d'Anvers, de Forest et de Tournai à dormir sur des matelas posés à même le sol.

Les conditions matérielles variaient d'un établissement à l'autre. Toutefois, des carences majeures ont été constatées concernant tout ou partie des établissements de Forest,

1 Hoofddocent, Leuven Instituut voor Criminologie (LINC), KU Leuven.

2 *Sylla et Nollomont c. Belgique*, 37768/13 en 36467/14, 16 mei 2017 (definitief: 16 augustus 2017).

3 *Ibid.*, §§ 4-5.

4 *Ibid.*, §§ 7-9.

5 *Vasilescu c. Belgique*, 64682/12, 25 november 2014 (definitief: 20 april 2015).

6 *Sylla et Nollomont c. Belgique*, 37768/13 en 36467/14, 16 mei 2017 (definitief: 16 augustus 2017), §10.

7 Zie CPT, *Rapport au Gouvernement de la Belgique relatif à la visite effectuée en Belgique par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 24 septembre au 4 octobre 2013*. CPT/Inf (2016) 13, 31 maart 2016. Voor een bespreking, zie T. DAEMS, 'Belgische gevangenissen onder toezicht van het CPT' in: T. DAEMS en S. PARMENTIER (eds.), *Europa waakt: Vrijheidsbeneming onder toezicht van het Europese antifoltercomité*. Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2018, te verschijnen.

Merksplas et Tournai. Dans les prisons de Forest et de Tournai, de nombreux détenus étaient obligés d'utiliser un seau la nuit en l'absence de toilettes dans leur cellule.

La majorité des détenus, qu'ils soient prévenus ou condamnés, ne bénéficiaient d'aucune activité motivante et d'aucun travail dans les établissements visités. La plupart d'entre eux passait plus de 21 heures dans leurs cellules.

Concernant les services de santé en prison, la présence infirmière est apparue suffisante dans les établissements visités. En revanche, la présence médicale était particulièrement lacunaire. De plus, le rapport constate des carences dans la prise en charge psychiatrique des détenus.⁸

Het Hof verwijst ook (zonder een bron te vermelden) naar de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen die meldt dat de gevangenis van Lantin over een capaciteit van zo'n 700 plaatsen beschikt, maar in realiteit met een overbevolking van zo'n 40% kampt.⁹

Detentiecondities in het licht van artikel 3 EVRM

Zowel Sylla als Nollomont wendden zich tot het EHRM om zich te beklagen over de condities waarin ze werden opgesloten, respectievelijk in de gevangnissen van Vorst en Lantin. Ze voeren een schending aan van artikel 3 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) (verbod op foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing).

Het EHRM verwijst uitdrukkelijk naar het eerdere arrest *Muršić v. Croatia*.¹⁰ In deze zaak, die behandeld werd door de Grote Kamer van het EHRM, werd een schending van artikel 3 EVRM vastgesteld voor de opsluiting van Kristijan Muršić. Muršić werd van 16 oktober 2009 tot 16 maart 2011 opgesloten in de gevangenis van Bjelovar in Kroatië. Hij klaagde over een gebrek aan persoonlijke ruimte (minder dan 3 vierkante meter) in overbevolkte cellen die slecht onderhouden en vuil zouden zijn en zonder mogelijkheid om te werken en onvoldoende toegang tot andere activiteiten. Voor de periode van 18 juli tot 13 augustus 2010 stelde het EHRM een schending van artikel 3 vast. Het betrof hier een periode van 27 dagen in een meerpersoonscel (met oppervlakte van 22,88 vierkante meter), die gedeeld werd met 7 andere gedetineerden.

Na aftrek van de sanitaire installatie (1,90 vierkante meter) bleef er 2,62 vierkante meter persoonlijke ruimte over per gedetineerde.¹¹

Voor de andere periodes die hij in de gevangenis van Bjelovar verbleef, werd geen schending van artikel 3 vastgesteld: het feit dat hij ook toen gedurende verschillende periodes over minder dan 3 vierkante meter ruimte beschikte, werd gecompenseerd, aldus het Hof, door het feit dat ze eerder van korte duur waren en dat er voldoende bewegingsruimte en activiteiten buiten de cel werden voorzien.

In het arrest *Muršić v. Croatia* formuleert het EHRM een aantal algemene principes. We citeren hier uit het arrest:

'136. (...) the Court confirms the standard predominant in its case-law of 3 sq. m of floor surface per detainee in multi-occupancy accommodation as the relevant minimum standard under Article 3 of the Convention.

137. When the personal space available to a detainee falls below 3 sq. m of floor surface in multi-occupancy accommodation in prisons, the lack of personal space is considered so severe that a strong presumption of a violation of Article 3 arises. The burden of proof is on the respondent Government which could, however, rebut that presumption by demonstrating that there were factors capable of adequately compensating for the scarce allocation of personal space (...)

138. The strong presumption of a violation of Article 3 will normally be capable of being rebutted only if the following factors are cumulatively met:

(1) the reductions in the required minimum personal space of 3 sq. m are short, occasional and minor (...):

(2) such reductions are accompanied by sufficient freedom of movement outside the cell and adequate out-of-cell activities (...);

(3) the applicant is confined in what is, when viewed generally, an appropriate detention facility, and there are no other aggravating aspects of the conditions of his or her detention (...).

139. In cases where a prison cell – measuring in the range of 3 to 4 sq. m of personal space per inmate – is at issue the space factor remains a weighty factor in the Court's assessment of the adequacy of conditions of detention. In such instances a violation of Article 3 will be found if the

8 CPT, o.c., p. 6.

9 *Sylla et Nollomont c. Belgique*, 37768/13 en 36467/14, 16 mei 2017 (definitief: 16 augustus 2017), §13.

10 *Muršić v. Croatia*, 7334/13, Grote Kamer, 20 oktober 2016, §§96-141.

11 *Muršić v. Croatia*, 7334/13, Grote Kamer, 20 oktober 2016, §17.

space factor is coupled with other aspects of inappropriate physical conditions of detention related to, in particular, access to outdoor exercise, natural light or air, availability of ventilation, adequacy of room temperature, the possibility of using the toilet in private, and compliance with basic sanitary and hygienic requirements (...).

140. The Court also stresses that in cases where a detainee disposed of more than 4 sq. m of personal space in multi-occupancy accommodation in prison and where therefore no issue with regard to the question of personal space arises, other aspects of physical conditions of detention referred to above (...) remain relevant for the Court's assessment of adequacy of an applicant's conditions of detention under Article 3 of the Convention (...).

141. Lastly, the Court would emphasise the importance of the CPT's preventive role in monitoring conditions of detention and of the standards which it develops in that connection. The Court reiterates that when deciding cases concerning conditions of detention it remains attentive to those standards and to the Contracting States' observance of them (...).

Het EHRM bevestigt dus dat 3 vierkante meter (in een meerpersoonscel) de minimale oppervlakte uitmaakt in het licht van artikel 3 EVRM. Indien gedetineerden over minder dan 3 vierkante meter leefruimte beschikken, dan is er een sterk vermoeden van schending, welke enkel weerlegd kan worden indien de overheid aan kan tonen dat het gebrek aan ruimte op gepaste wijze werd gecompenseerd: het verblijf moet van korte duur en occasioneel zijn; er dient voorzien te worden in voldoende bewegingsvrijheid en aangepaste activiteiten buiten de cel; en de opsluiting gebeurt in een geschikte plaats van detentie, zonder andere verzwarende aspecten. Indien de ruimte tussen 3 en 4 vierkante meter bedraagt, blijft de beschikbare ruimte een belangrijke factor bij de beoordeling van de detentiecondities. In die gevallen is een schending van artikel 3 mogelijk wanneer de beschikbare ruimte gekoppeld wordt aan andere aspecten die wijzen op ondermaatse detentiecondities.

Deze algemene principes werden vervolgens toegepast in *Sylla et Nollomont c. Belgique*. Bij Sylla stelt het EHRM vast dat hij in de periode van 5 november 2012 tot 24 januari 2013 een cel met een oppervlakte van 9 vierkante meter deelde met twee andere gedetineerden. In die periode beschikte hij over een oppervlakte van 3 vierkante meter. Bij de berekening van de leefruimte moet echter rekening gehouden

worden met de sanitaire voorzieningen: de ruimte die hierdoor wordt ingenomen, dient afgetrokken te worden van de totale oppervlakte. Dit geldt echter niet voor de ruimte die ingenomen wordt door het celmeubilair.¹² Het Hof komt tot de slotsom dat Sylla over minder dan 3 vierkante meter beschikte.¹³ Gelet op de beperkte leefruimte en het gebrek aan activiteiten buiten de cel is het EHRM van mening dat artikel 3 EVRM werd geschonden voor de periode dat Sylla beschikte over minder dan 3 vierkante meter persoonlijke ruimte.

Bij Nollomont stelt het EHRM vast dat hij over iets meer ruimte beschikte (4,4 vierkante meter in een gedeelde cel van 8,8 vierkante meter). Het Hof was in dit geval echter niet in staat om de correcte oppervlakte te becijferen (cf. aftrek van sanitair), maar het merkt op dat Nollomont zich niet beklaagde over moeilijkheden die hij ervaren zou hebben om zich op normale wijze te bewegen in de cel.¹⁴ Het Hof gaat er daarom vanuit dat de ruimte voor Nollomont in ieder geval niet minder dan 4 vierkante meter betrof. De andere detentiecondities vormden echter wel een probleem in het licht van artikel 3: gelet op het beperkte aanbod aan activiteiten buiten de cel, de blootstelling aan passief roken en het gebrek aan privacy bij het toiletgebruik komt het EHRM ook hier tot het besluit dat er een schending was van artikel 3 EVRM.¹⁵

De visie van het CPT: vier vierkante meter als minimum

Zoals hierboven aangestipt, komt in *Sylla et Nollomont c. Belgique* het zesde periodieke bezoekrapport voor België ter sprake. In de hierboven geciteerde passage over de gevangenis van Vorst stelt het CPT vast dat zijn minimumnorm – die gesteld wordt op 4 vierkante meter in een meerpersoonscel en dus afwijkt van de 3 vierkante meter die het EHRM vooropstelt (zie boven) – vaak niet werd gehaald in Vorst.

Het is interessant om vaststellen dat het CPT dus een andere (strengere) norm hanteert dan het EHRM. Einde 2015 heeft het CPT zijn opvattingen hieromtrent verder uitgewerkt in een apart document.¹⁶ Voor het CPT dient een éénpersoonscel een oppervlakte van minimaal 6 vierkante meter (exclusief sanitair) te hebben. In een meerpersoonscel is dit minimaal 4 vierkante meter per gedetineerde (exclusief sanitair). Tussen de muren van de cel moet er minstens 2 meter zijn en de afstand tussen vloer en plafond bedraagt minimaal 2,5 meter.¹⁷

12 *Muršić v. Croatia*, 7334/13, Grote Kamer, 20 oktober 2016, §114.

13 *Sylla et Nollomont c. Belgique*, 37768/13 en 36467/14, 16 mei 2017 (definitief: 16 augustus 2017), §28.

14 *Ibid*, §37.

15 *Ibid*, §41.

16 *CPT, Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards*. Straatsburg, CPT/Inf (2015) 44, 15 december 2015.

17 *Ibid*, §§ 9-11.

Het is echter wenselijk, zo voegt het CPT toe, om op dit vlak een stap verder te gaan. Om die reden vermeldt en bepleit het de toepassing van hogere standaarden door bij meerpersoonscellen extra ruimte te voorzien (volgens de formule: 6 vierkante meter (de minimumnorm voor een éénpersoonscel) plus 4 vierkante meter per bijkomende gedetineerde): voor 2 gedetineerden wordt dit dan 10 vierkante meter (6+4), voor 3 gedetineerden 14 (6+8) en voor 4 gedetineerden 18 (6+12), telkens exclusief sanitair. Vanuit die optiek zou het verkieselijk zijn dat een cel van 8 à 9 vierkante meter niet meer dan 1 gedetineerde huisvest en een cel van 12 vierkante meter niet meer dan 2 gedetineerden. Het CPT spoort lidstaten van de Raad van Europa aan om deze meer ambitieuze normen toe te passen, in het bijzonder bij nieuwbouw.¹⁸

Drie, vier of ...?

Waarom verschillen het EHRM en het CPT van mening op dit vlak? Het EHRM, zo stipt het CPT aan, behandelt klachten van gedetineerden over leefcondities achter tralies, waaronder ook de (soms zeer) beperkte persoonlijke leefruimte en moet oordelen of er al dan niet een schending is van artikel 3 EVRM. Het CPT is een preventief orgaan en zijn rol is om die reden anders. Vanuit die preventieve logica zou het verschil tussen 3 en 4 vierkante meter verklaarbaar en verdedigbaar zijn, zo lijkt het CPT te suggereren.¹⁹ In het hierboven besproken arrest *Muršić v. Croatia* stelt het EHRM dat het de standaarden van het CPT niet gebruikt als een 'beslissend argument' bij zijn toetsing aan artikel 3 EVRM. Ook het Hof beklemtoont daarbij het verschil in aanpak en de preventieve rol van het CPT:

'The central reason for the Court's reluctance to take the CPT's available space standards as a decisive argument for its finding under Article 3 relates to its duty to take into account all relevant circumstances of a particular case when making an assessment under Article 3, whereas other international institutions such as the CPT develop general standards in this area aiming at future prevention (...). Moreover, as the CPT has recognised, the Court performs a conceptually different role to the one assigned to the CPT, whose responsibility does not entail pronouncing on whether a certain situation amounts to inhuman or degrading treatment or punishment within the meaning of Article 3 (...). The thrust of CPT activity is pre-emptive action aimed at prevention, which, by its very nature, aims at a degree of protection that is greater than

that upheld by the Court when deciding cases concerning conditions of detention (...). In contrast to the CPT's preventive function, the Court is responsible for the judicial application in individual cases of an absolute prohibition against torture and inhuman or degrading treatment under Article 3 (...). Nevertheless, the Court would emphasise that it remains attentive to the standards developed by the CPT and, notwithstanding their different positions, it gives careful scrutiny to cases where the particular conditions of detention fall below the CPT's standard of 4 sq. m (...).'²⁰

Maar zijn de onderlinge verschillen werkelijk zo groot? Ook het CPT bekijkt de minimumnormen op vlak van leefruimte doorgaans in een ruimer plaatje: bij het document gewijd aan de standaarden hieromtrent, werd om die reden een uitgebreide appendix gevoegd met een 'niet-uitputtende lijst van factoren' die naast leefruimte aan bod moeten komen wanneer detentiecondities worden onderzocht.²¹ De lijn tussen de preventieve en reactieve aanpak lijkt daarenboven betrekkelijk dun, zo suggereert het CPT zelf, in het bijzonder in die gevallen waarin ook het CPT een oordeel velst over ondermaatse leefomstandigheden in overbevolkte instellingen:

'The role of the CPT, as a preventive monitoring body, is different. Its responsibility does not entail pronouncing on whether a certain situation amounts to inhuman or degrading treatment or punishment within the meaning of Article 3 of the ECHR. However, in the course of its visits the Committee has been confronted with prison conditions that beggared belief and were, as described in one visit report, an "affront to a civilised society". Hence, in a number of visit reports it has stated that the conditions observed in grossly overcrowded prisons could be considered as amounting to "inhuman and degrading treatment".'²²

De uiteenlopende minimumnormen toeschrijven aan fundamentele verschillen tussen de werkwijze van het EHRM en het CPT is om die reden wellicht wat te gemakkelijk. Daarenboven hanteren andere instellingen weer andere richtcijfers: zo vermeldt het International Committee of the Red Cross (ICRC) 3,4 vierkante meter per persoon als minimum in een meerpersoonscel, met inbegrip van bed en toiletfaciliteiten. Datzelfde ICRC werd overigens op de korrel genomen toen het stelde dat 2 vierkante meter zou kunnen volstaan in uitzonderlijke noodsituaties (politieke crisis, rampen, enz.).²³ Maar ook binnen

18 *Ibid*, §16-18.

19 *Ibid*, §§19-20.

20 *Muršić v. Croatia*, 7334/13, Grote Kamer, 20 oktober 2016, §112-113.

21 *CPT, Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards*. Straatsburg, CPT/Inf (2015) 44, 15 december 2015, §21-23 en appendix

22 *Ibid*, §20.

23 *Muršić v. Croatia*, 7334/13, Grote Kamer, 20 oktober 2016, §62-65.

het EHRM zit niet iedereen op dezelfde lijn. In een *joint partly dissenting opinion* betreuren drie rechters de meerderheidsvisie dat 3 vierkante meter het uitgangspunt zou moeten vormen bij het beoordelen van gevangeniscondities:

'The majority take as their point of departure for the assessment of prison conditions the standard of 3 sq. m per prisoner in multi-occupancy cells. In our view, this standard is not satisfactory and leads to the acceptance of untenable conditions in prison. It does not sufficiently take into account prison realities. The standard of 3 sq. m per prisoner means in practice that the inmates constantly breach their so-called personal distance and often enter into the so-called intimacy zone.

*Numerous studies show that such proximity has a detrimental effect on the personality of detainees. Those who may have doubts about this can easily test on themselves the quality of life in 3 sq. m of personal space. Prison overcrowding not only entails strong psychological suffering but also undermines the aims of the punishment, making the whole resocialisation effort much less effective. In such conditions life in prison easily becomes completely devoid of any sense. Adequate space in prison is one of the preconditions for effective resocialisation. Resocialisation of prisoners living in 3 sq. m per person or less cannot be effective.'*²⁴

Volgens rechters Sajó, López Guerra en Wojtyczek zou ook het EHRM – net zoals het CPT - 4 vierkante meter leefruimte als uitgangspunt moeten nemen. In een andere *joint partly dissenting opinion* wordt uitdrukkelijk gepleit voor een gelijkenschakeling van de standaarden van het EHRM en het CPT:

*'While the Court and the CPT clearly have different functions, it is perfectly possible, and in our view highly necessary, for those two institutions to use the same standards, in this case the same measurement of 4 square metres of minimum personal space, if they are to achieve the complex tasks they have before them.'*²⁵

Rechters Lazarova Trajkovska, De Gaetano en Grozev zijn daarenboven van mening dat de uiteenlopende visies over de minimumnorm nefast kunnen zijn voor de effectiviteit van de Europese rechtsbescherming van gedetineerden:

'Our disagreement with the majority is founded on our understanding that with respect to prison conditions,

*even more than in other cases, the Court acts in a complex institutional set-up, not only at the national level, but also at the international level. As a direct result of this, it has limited powers to remedy a situation when it finds that there has been a violation of Article 3 because of inhuman treatment due to prison conditions. Thus it is of particular importance that the position of the Court is well and truly synchronised with that of the other actors in the field. This synchronisation is crucial for the overall effectiveness of its interventions and the clarity of the standards it lays down.'*²⁶

Het EHRM overvleugelt hier ook het CPT, zo voegen ze toe - 'overruling the specialised agency within the Council of Europe, an agency which has the particular expertise and competence to decide on such matters.'²⁷ Op die manier bemoeilijkt het EHRM de gecoördineerde aanpak die broodnodig is, aldus de drie rechters. Aan het einde van zijn uitgebreide *partly dissenting opinion* verwoordt rechter Pinto de Albuquerque het als volgt:

*'By failing to pay due attention to the Council of Europe's own sources of law, and ignoring the hardening of the soft law concerning prison standards in Europe and worldwide, the majority set a standard that will lead to a strictly casuistic, fact-sensitive application of the Convention, leaving the door wide open to a slippery-slope regression of the human rights protection level already attained by the Council of Europe itself. With judgments of this kind, weakening as they do the Council of Europe's human rights protection system from within, the Court not only discourages the work of other Council of Europe bodies, but, worse still, reinforces the impression of an incoherent European human rights protection system.'*²⁸

Tot besluit

Wat op het eerste zicht een wat onschuldig getouwtrek over cijfers lijkt – is het nu 3 of 4? – gaat bij nader inzien dus over veel meer. Het Europese mensenrechtensysteem slaat hier een wat mal figuur. Het EHRM en het CPT slagen er schijnbaar niet in om met gebundelde krachten een éénstemmige boodschap uit te sturen doorheen Europa. We zijn eerder getuige van een wat krampachtige poging om de onderlinge verschillen – de reactieve logica van het EHRM vs. de preventieve logica van het CPT - extra in de verf te zetten om de uiteenlopende visies over de minimumnorm toch maar te kunnen rechtvaardigen.

Ondanks het belang van de arresten *Muršić* en - voor

24 *Joint partly dissenting opinion of Judges Sajó, López Guerra and Wojtyczek, Muršić v. Croatia, 7334/13, Grote Kamer, 20 oktober 2016, §4.*

25 *Joint partly dissenting opinion of Judges Lazarova Trajkovska, De Gaetano and Grozev, Muršić v. Croatia, 7334/13, Grote Kamer, 20 oktober 2016, §9.*

26 *Ibid, §3.*

27 *Ibid, §9.*

28 *Partly dissenting opinion of Judge Pinto de Albuquerque, Muršić v. Croatia, 7334/13, Grote Kamer, 20 oktober 2016, §63.*

Artikel

ons land - *Sylla et Nollomont* blijft hierdoor een wat wrange nasmaak hangen: dat Europese instellingen die zo nauw op elkaar betrokken zijn en elkaar wederzijds bevuchten, op dit vlak aparte wegen bewandelen, stemt tot nadenken. Is er hier echt sprake van een *'need to differentiate'*²⁹ (zoals het CPT stelt)? Is het voldoende geruststellend dat het Hof sussend beklemtoont dat het aandacht blijft hebben voor de standaarden die het

CPT ontwikkelt (*'...it remains attentive to the standards developed by the CPT'*³⁰)? Of versterkt het EHRM hier veeleer de indruk, zoals rechter Pinto de Albuquerque in het citaat hierboven poneert, dat de neuzen in verschillende richtingen wijzen en ondermijnt het zodoende zijn eigen (maar ook het CPT e.a. hun) slagkracht?

²⁹ Zie titel *'Minimum standards vs. inhumang and degrading treatment: the need to differentiate'*, CPT, *Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards*. Straatsburg, CPT/Inf (2015) 44, 15 december 2015, p. 5.

³⁰ *Muršić v. Croatia*, 7334/13, Grote Kamer, 20 oktober 2016, §113.

Julie de Dardel. Exporter la prison américaine: le système carcéral colombien à l'ère du tournant punitif.

(Editions Alphil/Presses universitaires de Suisse. Politique et Société, 2016.)

Christophe Mincke¹

Sinds gevangenis in moderne democratische staten een centrale rol in de strafuitvoering hebben gekregen, stellen politici, filosofen en wetenschappers zich daar veel vragen bij. Na decennia waarin criminologie en sociologie de boventoon voerden in studies over het gevangeniswezen, waait er momenteel onder impuls van de geografie een nieuwe wind. Het gaat daarbij niet om landkaarten en territoria - op welke schaal dan ook - maar om een humane geografie die ruimtelijke kwesties relateert aan sociale praktijken en opvattingen.

Vanuit die discipline wordt een markant fenomeen onder de loep genomen: de export van het Amerikaanse gevangenismodel naar andere landen. De Verenigde Staten staan immers bekend voor hun over-ontwikkeld gevangeniswezen, maar ook voor hun superbeveiligde gevangenis: de 'supermax'. In landen waar de gevangenis verouderd of inefficiënt lijken, kan de Amerikaanse supermax overkomen als een benijdenswaardige innovatie. De vraagstukken die hierbij rijzen zouden kunnen worden aangesneden vanuit criminologische invalshoek, door bijvoorbeeld een vergelijking te maken tussen de gevolgen van de lokale systemen en van de supermax voor de gedetineerden en hun criminele parcours. Dat is duidelijk niet de invalshoek van Julie de Dardel. Als geografie heeft ze ervoor gekozen de mobiliteit van gevangenismodellen centraal te stellen. Mobiliteit, import, grenzen, onthaal in de "gastsamenleving" en mobiliteitsactoren staan centraal in haar reflectie.

Het boek dat we recenseren, is het resultaat van een omvangrijk empirisch werk, waarbij de auteur een groot aantal Colombiaanse gevangenis heeft bezocht en een groot aantal actoren van het gevangeniswezen heeft ontmoet: gedetineerden,

architecten, penitentiair personeel en administratie.

De auteur koestert de ambitie om te begrijpen hoe en waarom Colombia begin 2000 het Amerikaanse model van de superbeveiligde gevangenis, de zogenaamde 'supermax', heeft ingevoerd. Gelet op de sterk verloederde gevangenis, oncontroleerbare gewelduitbarstingen, aanhoudende corruptie, veroordelingen door het Grondwettelijk Hof, maar ook door druk vanuit de VS, die strenger beveiligde gevangenis wenst voor de drughandelaars die op uitlevering wachten, heeft de Colombiaanse staat ingezet op het Amerikaanse model om de crisis in het gevangeniswezen aan te pakken en het penitentiair systeem grondig te moderniseren.

Aan de hand van een uiteenzetting van de politieke situatie in het Colombia van de jaren 1990 en van een beschrijving van het Amerikaanse systeem analyseert de auteur de redenen waarom een land met een eigen gevangenisstelsel getracht heeft het supermaxmodel in te voeren. Ze buigt zich over de mobiliteit van het gevangenisbeleid als dusdanig en brengt aan het licht wat de regeringen - die nationale strategische belangen nastreven - en de privéfirma's - die hun knowhow inzake ontwerp en bouw van gevangenis verkopen - ondernemen om de supermax aan te passen. Ze trapt niet in de val van een te grote focus op de materiële aspecten van de gevangenis, beschrijft de relaties tussen het gebouw en de praktijken en wijst erop dat de supermax niet enkel uit beton bestaat, maar ook uit procedures, videobewaking en beroeps cultuur.

In een derde fase leidt de auteur ons binnen in de gevangenis en gaat ze op zoek naar de gevolgen van het beleid in de supermax voor het dagelijkse leven binnen de muren. Ze beschrijft tegelijk hoe het supermaxmodel tot een extreme verstrenging van de detentievoorwaarden leidt. Met behulp van Goffman en Agamben bestudeert ze niet alleen de

¹ Directeur van de Operationele Directie Criminologie, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC), Brussel en deeltijds hoogleraar Universiteit Saint-Louis.

onderwerping van individuen aan de gevangenis, maar ook hun dagelijks verzet of hun collectieve eisen.

Het boek is zeer interessant en heeft verschillende opvallende kwaliteiten. In de eerste plaats biedt de uitgebreide terreinkennis een diepgaande kijk op het gevangeniswezen in Colombia. Daarnaast zorgt de combinatie van interesse voor de gevangenismodellen en de praktijken die er worden toegepast, voor een evenwicht tussen een systemische visie (te vaak gevolgd in dit soort werken) en een praktische kijk (te vaak anekdotisch wanneer die niet gepaard gaat met een onderzoek van de context). Eén van de grootste kwaliteiten van het werk is dat ze in haar boek de ontmoete personen als mensen belicht en dat ze oprechte belangstelling toont voor de actoren van het gevangeniswezen zonder een oordeel te vellen of te vervallen in onverschilligheid. Het theoretische kader zorgt voor structuur, maar is niet te nadrukkelijk aanwezig en het boek is geen demonstratie van eruditie. De concepten worden vermeld om daadwerkelijk te worden gebruikt. Dat zou evident moeten zijn, maar is in andere werken niet zo vaak het geval. Tot slot is het boek volkomen coherent, want de mobiliteit van de gevangenismodellen wordt nooit uit het oog verloren en duikt regelmatig op in verschillende benaderingen van het terrein. In haar beschouwingen over de culturele vermengingen van de modellen zit veel nuance. De moderniteit (van het Amerikaanse model) wordt nooit opgehemeld, de lokale gevangensculturen worden niet afgedaan als folklore noch geïdealiseerd. Dat is wellicht te danken aan de gelijke afstand die de auteur heeft tot de twee culturen die met elkaar in contact worden gebracht, afgezien van haar talent natuurlijk.

Wat uit haar analyse naar voor komt, is de moeilijkheid van een penitentiaire transplantatie. De ploeg die door de Amerikaanse importeurs getraind was, probeerde de strenge principes van de supermax gevangenis in Colombia te implementeren. Maar zodra de vertegenwoordigers van de Amerikaanse administratie naar de Verenigde Staten terugkeerden en de kredieten stopten, begon het systeem ten onder te gaan. De slechte kwaliteit van de gebouwen, de financiële moeilijkheden, en vooral de terugkomst van de Colombiaanse gevangenscultuur leidden tot een hybridisering van de modellen. Het is niet zo dat de supermax geen impact op de gevangenis had, maar de droom van een pure invoer van een buitenlands model kwam niet uit. Naast de traditionele Colombiaanse instellingen bestaan er in Colombia nu hybride gevangenis, gebaseerd op een

Colombiaanse herinterpretatie van de Amerikaanse supermax gevangenis.

Het zou wellicht beter geweest zijn dat de ontmoete personen meer aan bod kwamen, vooral dan de directie en de personeelsleden van de penitentiaire instellingen, om hun discours en woordgebruik beter te kunnen beoordelen en voeling te kunnen krijgen met hun menselijkheid. Het zou wellicht beter geweest zijn dat de ontmoete personen meer aan bod kwamen, vooral dan de directie en de personeelsleden van de penitentiaire instellingen, om hun discours en woordgebruik beter te kunnen beoordelen en voeling te kunnen krijgen met hun menselijkheid. Een analyse van hun discourses en van hun opvattingen over de wereld, misdaad, gevangenis, ... die daarin tot uiting komen, zou wenselijk geweest zijn. De voorschriften en bestuurlijke documenten zouden van onschatbare waarde kunnen zijn om het wereldbeeld van de voorstanders van de supermax te begrijpen. De lezer had een beter beeld willen krijgen van het dagelijkse leven en het parcours van de gedetineerden en het penitentiair personeel. Dat alles zou natuurlijk een ander project vormen en aan het einde van het boek wordt duidelijk dat elk van de drie delen een apart volume zou kunnen vormen. Dat was niet de opzet en mag de onderzoekster niet aangewreven worden.

Het enige dat we betreuren en waarbij we ons niet kunnen neerleggen, is de algemene conclusie. Die bestaat in een al bij al vrij klassiek pleidooi tegen gevangenis, dat schril afsteekt tegen de originaliteit van het boek. Het uitgevoerde onderzoek is weliswaar opnieuw een aanval op de voorstanders van het harde gevangeniswezen, dat al geruime tijd fors bekritiseerd wordt, maar we hadden meer algemene beschouwingen verwacht over de mobiliteit van de gevangenismodellen en het penitentiair beleid, die onvermijdelijk is in de wereld van vandaag. We komen immers zelf vaak in de verleiding van de xenotransplantatie. De Scandinavische modellen of het Canadese model bijvoorbeeld kunnen ons zeer fascinerend lijken. De transplantatie, ook al kan die niet worden verboden, moet evenwel met de nodige omzichtigheid gebeuren. De lezer had graag vernomen wat de auteur vindt van de voorwaarden die vruchtbare uitwisselingen tussen verschillende landen, continenten of systemen mogelijk zouden maken.

Het werk is hoe dan ook zeer aanbevelenswaardig voor degenen die zich interesseren voor het 'Amerikaanse model', het Latijns-Amerikaans gevangeniswezen en de bredere kwestie van de mobiliteit van overheidsbeleid.

Een (indringende?) inkijk in het terugkeer- en verwijderingsbeleid door het Federale Migratiecentrum Myria

Lars Breuls¹

In november 2017 verscheen het rapport 'Terugkeer, detentie en verwijdering van vreemdeling in België (2017)' opgesteld door het Federale Migratiecentrum Myria.² Het rapport gaat logischerwijze op deze thematieken in en is opgebouwd uit drie grote delen: 1) cijfergegevens, 2) recente ontwikkelingen in wetgeving, beleid en rechtspraak, en 3) een nadere blik op de verwijderingsprocedures. Het rapport wordt daarenboven afgesloten met een aantal concrete aanbevelingen.

Het is voor het eerst dat het in 2014 opgerichte Myria apart verslag uitbrengt over de terugkeer- en verwijderingsprocedures. Voorheen betrof het een specifiek thema in zijn algemene jaarverslag. In de inleiding schetst directeur François De Smet echter de noodzaak van deze specifieke bijdrage: niet alleen is de gedwongen terugkeer en opsluiting van vreemdelingen geen 'gewoon' migratieonderwerp, er wordt ook gewag gemaakt van een effectieve en doelbewuste verstrenging van deze procedures (p.3-4). De in het vooruitzicht gestelde opsluiting van minderjarigen in gesloten detentie-infrastructuur, de beduidende toename van het aantal administratieve aanhoudingen en de versoepelde procedure om het verblijfsrecht van gevaarlijk geachte personen in te trekken³ worden hierbij als voorbeelden gegeven. Terecht wordt bovendien het gebrek aan een degelijke evaluatieprocedure van het terugkeer- en verwijderingsbeleid bekritiseerd.

Het gepresenteerde overzicht van cijfergegevens met uitgebreide contextinformatie in het eerste deel van het rapport van Myria is zeer welkom. Eerder boden omvangrijke jaarverslagen van de

Dienst Vreemdelingenzaken inzicht in evoluties van aanhoudingen, opsluitingen en (vrijwillig en gedwongen) vertrek, waarbij deze gegevens ook gecontextualiseerd werden. Hoewel de opeenvolgende jaarverslagen van de Dienst Vreemdelingenzaken niet volledig consistent bleven, kon de geïnteresseerde lezer-puzzelaar in deze jaarverslagen toch de noodzakelijke informatie vinden om longitudinale trends te onderscheiden en tot op zekere hoogte te begrijpen. Sinds 2014 kan op de website van de Dienst Vreemdelingenzaken nog louter een beknopt statistisch jaarverslag teruggevonden worden. Deze ontwikkeling beantwoordt weliswaar 'aan de wens om op kernachtige en efficiënte wijze te communiceren',⁴ maar deze versterkte 'numerificatie' en 'objectivering' verhuult in zekere mate ook de menselijke processen achter de cijfers.⁵

In het jaarrapport van Myria wordt de context niet uit het oog verloren. Zo leren we bijvoorbeeld dat het budget voor verwijderingen ten opzichte van 2014 met 35% gestegen is tot bijna 85 miljoen euro (p.34), maar tegelijkertijd wordt er gewezen op de beperking van de rechtsbijstand aan vreemdelingen (p.35) en het gebrek aan (politieke bereidheid tot) investeringen in alternatieven voor vreemdelingendetentie (p.19/42). Nochtans zou de opsluiting van vreemdelingen zonder verblijfsrecht een uiterst middel moeten zijn en zouden sterkere investeringen in terugkeerondersteuning binnen een minder indringende opvolging van een bevel om het grondgebied te verlaten in bepaalde gevallen ook hun vruchten kunnen afwerpen. Aangezien in de meerderheid van de gevallen een bevel om het grondgebied te verlaten wordt afgeleverd na een administratieve aanhouding van een vreemdeling - gemiddeld in 67% van de

1 Lars Breuls is als aspirant van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (Vlaanderen) verbonden aan de vakgroep Criminologie, onderzoeksgroep Crime & Society van de Vrije Universiteit Brussel en eindredacteur van FATIK (Corresp.: Lars.Breuls@vub.be).

2 MYRIA, *Terugkeer, detentie en verwijdering van vreemdelingen in België (2017)*. *Terugkeer, tegen welke prijs?*, Brussel, Myria, 2017, http://www.myria.be/files/171030_Myriadoc_5_Detentie__terugkeer_en_verwijdering_NL.pdf.

3 Zie hieromtrent ook het eerder verschenen artikel: L. BREULS, "Recente ontwikkelingen in wetgeving en rechtspraak met betrekking tot buitenlandse gedetineerden", *Fatik* 2017, afl. 154, 5-10.

4 DIENST VREEMDELINGENZAKEN, *Statistisch jaarverslag 2014*, Brussel, Algemene Directie Dienst Vreemdelingenzaken, 2015, https://dofi.ibz.be/sites/dvzoe/NL/Documents/Statistisch%20jaarverslag%202014%20NL_v3.pdf, 7.

5 A. OBERPRANTACHER, "Radical democratic disobedience: 'Illegals' as a litigious political subject" in A. OBERPRANTACHER en A. SICLODI (eds.), *Subjectivation in political theory and contemporary practices*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2016, 305-326.

gevallen, zo leren we (p.17) -, liggen hier duidelijk mogelijkheden tot de ontwikkeling van alternatieve opvolgingstrajecten. In navolging van een aanbeveling van Myria zou een effectief hoorrecht binnen zulk traject zijn plaats moeten kennen (in tegenstelling tot de huidige situatie waarbij een vragenlijst afgenomen wordt tijdens het verblijf in detentie waardoor de eventueel door de vreemdeling aangereikte elementen niet meegenomen werden in de beslissing tot opsluiting). Het huidige politieke antwoord is echter hoofdzakelijk een éénspoorbeleid, met name het investeren in bijkomende detentiecapaciteit.

Interessant vanuit penologische invalshoek is bovendien de terbeschikkingstelling van de regering. Deze maatregel laat de opsluiting in een gesloten centrum van een asielzoeker, een afgewezen asielzoeker of een verzoeker om tijdelijke bescherming toe in 'uitzonderlijk ernstige omstandigheden'. Het rapport signaleert een stijgend gebruik van de maatregel: in 2013, 2014 en 2015 waren er nooit meer dan vijf gevallen, terwijl in 2016 maar liefst 67 personen ter beschikking werden gesteld van de regering (p.24). Deze tendens doet vragen rijzen over het administratieve karakter van de opsluiting in een gesloten centrum en het toenemend gebruik van repressiemiddelen vastgelegd in het vreemdelingenrecht voor de beteugeling en afhandeling van potentieel strafrechtelijke feiten (denk aan de intrekking van verblijfsrecht, de 'administratieve' opsluiting en de verwijdering van het grondgebied).

In het tweede deel van het rapport worden ontwikkelingen in wetgeving en (nationale en internationale) rechtspraak besproken. Wat hierbij opvalt is dat, hoewel er op bepaalde vlakken beschermende garanties door de rechtspraak geboden werden, het juridisch aanvechten van een restrictief vreemdelingenbeleid allerm minst een evidentie is. Vervolgens wordt er in het derde deel van het rapport gefocust op de verwijderingsprocedure. De verschillende fasen in de verwijderingsprocedure worden doorlopen en uitvoerig besproken, vertrekkende van de beslissing tot verwijdering over de aanhouding en de opsluiting in een gesloten centrum en de verschillende aspecten omtrent de voorbereiding van de verwijdering tot de uitvoering en de evaluatie van de verwijderingsoperatie zelf. Voor elk van de deelaspecten worden de belangrijkste knelpunten besproken waarna steeds verschillende aanbevelingen worden gedaan. Een groot aantal van deze aanbevelingen, hoewel toegespitst op de gesloten centra, zullen wellicht ook relevantie hebben in de Belgische gevangeniscontext waar een groot aantal gedetineerden zonder verblijfsrecht aanwezig

zijn. Deze aanbevelingen hebben namelijk betrekking op verschillende aspecten van toegang tot informatie en transparantie over de verwijderingsprocedure. Zo pleit Myria voor een systematisch systeem voor het gebruik van tolken doorheen de verschillende fasen (bij de aanhouding door de politie, bij aankomst in het detentiecentrum, bij informatieverstrekking over de verwijderingspoging) ter aanvulling van de nu reeds gebruikte hulpinstrumenten zoals brochures in een aanzienlijk aantal talen (p.62-64). Ook wordt aanbevolen een up-to-date gehouden lijst van contactgegevens van NGO's actief te verspreiden onder opgesloten (p.64) alsook een grotere transparantie tegenover de betrokkenen over identificatieprocedures aan de dag te leggen (bv. de staat van voortgang van het proces) (p.72).

Tot slot wordt door Myria een stevig pleidooi gehouden voor de oprichting van een permanente onafhankelijke commissie voor de evaluatie van en het toezicht op verwijderingen (p.87-89). De oprichting van deze commissie werd reeds in 2005 aanbevolen door de Commissie Vermeersch II belast met de evaluatie van de instructies inzake de verwijdering. Tot op de dag van vandaag bleef deze aanbeveling echter een dode letter. De controle instantie is vandaag nog steeds de cel 'gedwongen terugkeer' binnen de Algemene Inspectie van de Federale Politie en van de Lokale Politie. Deze cel valt onder het gezag van de ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken en dient bovendien binnen haar budgettaire marge af te wegen welke terugkeeroperaties (geheel of gedeeltelijk) gecontroleerd worden: in 2016 heeft de cel 15,5% van de terugkeeroperaties gecontroleerd (p.80). Er kan bijgevolg de vraag gesteld worden in hoeverre het om effectief en volstrekt onafhankelijk toezicht gaat. De gelijkenissen met de jarenlange problematiek inzake het toezicht op het gevangeniswezen is treffend: soortgelijke kritieken werden immers meermaals geuit met betrekking tot de werking van de Centrale Toezichtsraad en de commissies van toezicht.⁶ Ook met betrekking tot de verwijderingsproblematiek blijkt de oprichting van een volwaardig en onafhankelijk controleorgaan geenszins een evidente opgave.

De kwestie is alvast opnieuw op de agenda geplaatst met dit rapport van Myria, dat bovendien de verdienste heeft om nader inzicht te verschaffen in een aantal eerder onderbelichte aspecten van de verwijderingsprocedure. Hoewel zulke analyses mogelijk door beleidsmakers als 'indringend' worden ervaren, zijn ze absoluut hoognodig, in het bijzonder in een periode waarin expliciet een expansionistisch beleid inzake vreemdelingendetentie en gedwongen verwijdering gevoerd wordt.

6 S. DE DECKER, "De bewakers bewaakt: De rol van de commissies van toezicht en de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen", *Fatik* 2009, 13-18; T. VANDER BEKEN, "Beklagrecht en toezicht op gevangenis in tijden van nood. Zuerst kommt das Fressen und dann die Moral", *Panopticon* 2008, afl. 4, 1-6; T. DAEMS en T. VANDER BEKEN, "Alleen voor amateurs. Reflecties over en vanuit het extern toezicht op gevangenis", *Orde van de Dag* 2011, afl. 55, 73-78.

Prijs voor Mensenrechten 2017

Marika Lefevre*

Op zaterdag 9 december 2017 lokte de uitreiking van de Prijs voor mensenrechten 2017 een omvangrijk en bijzonder divers publiek naar de El Fath Moskee in Gent. De laudatio van winnaar Khalid Benhaddou viel te beurt aan Vlaams minister van Onderwijs, Hilde Crevits.

Crevits lauwerde Khalid als *"bruggenbouwer, die altijd de taal van de verzoening spreekt"* en noemt hem om die reden een inspiratie voor het onderwijs: *"Het islamonderwijs heeft in ons land al een lange weg afgelegd, maar nog al te vaak is er onbegrip en gebrek aan kennis over elkaars cultuur. Daarom zijn inspirerende bruggenbouwers als Khalid van onschatbaar belang."* Een

zichtbaar opgetogen Khalid Benhaddou nam de prijs - een beeldje van Hans Claus - in ontvangst en noemde de erkenning *"een hart onder de riem voor het vele werk dat nog op de plank ligt"*.

Ook minister van Justitie Koen Geens tekende present. Naast felicitaties voor de winnaar, had hij woorden over het toekomstige mensenrechteninstituut in petto: *"Het instituut komt er zeker,"* zei hij in een interview met AVS. *"We hebben ten eerste een internationaalrechtelijke verplichting, en ten tweede: ik ben er al een heel tijdje mee doende. Ik moet dit samen met Mevrouw Demir doen. We zijn ver gevorderd en zullen dit voor het einde van de legislatuur kunnen afronden."*

Minister van Justitie Koen Geens

Prijswinnaar Khalid Benhaddou

* Marika Lefevre is beleidsmedewerker bij de Liga voor Mensenrechten.